

Bir Altaistik İrdeleme: Veysel'in Evrensel Şiirinde Halk Dili

An Altaistic Examination:
Folk Language in Veysel's Universal Poetry

Öz

Makalede UNESCO “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi”ne kaydedilen “Âşıklık Geleneği”nin son dönemdeki güçlü öncülerinden biri olan Âşık Veysel'in “Vefatının 50. Yıl Dönümü” olan 2023 yılını “Âşık Veysel Yılı” olarak ilan etmesi münasebetiyle halk ozanı Sivas ili Şarkışla diyalektiyle saz eşliğinde doğaçlama şiir söyleyen Veysel Şatıroğlu'nun yazıya geçirilmiş yerelde Bektaşılık, evrenselde ise hümanistik değere sahip söylemlerindeki kaynak dillerden ödünçlenen kelimelerden oluşan söz dağarcığı dâhil Türkçe sözcük ve ekler Altaistik fonetiğine göre mukayeseli olarak irdelenip Türk lehçelerinde dillik verilere dayanan diyalektik değeri üzerinde duruldu. Atatürk'ün dediği gibi milletin efendisi olan Türk köylüsünün bir kültürel temsilcisi Veysel Şatıroğlu'nun Osmanlıdan Türk Cumhuriyetine geçiş evresi olan dönemde yine diyalektik geçiş kavşağında bulunan Sivas Yöresi Şarkışla ağzıyla Halk Evlerinde verdiği derslerle de terennüm ettiği şiirlerindeki kelime hazinesi Derleme Sözlüğü çalışmalarının başladığı döneme denk gelmesi sebebiyle doğal bir kayıt olarak günümüz diyalekt çalışmalarına korpus olarak taşınmıştır. Veysel Şatıroğlu “Âşıklık Geleneği”ni Osmanlıdan modern Türkiye'ye taşıyarak bir kültür elçisi olmuş ve temsiliyet gücü küresel değere kavuşmuştur. Yapılan altaistik inceleme ile mahalli sözcükler Alta-Türk dil ve kültürü içerisinde de değerlendirilince Japonya'dan Türkiye'ye ortak bir dil ve kültür olduğunu ve Altay-Türk kültür birliğinin Macaristan dâhil büyük bir coğrafyada nasıl şekillendiği görülecek ve ileride oluşabilecek Türk Devletler Birliğine ilaveten Altay Devletleri Kültür Birliğinin benzer çalışmalarla basamak basamak yükselerek bilgi şölenleriyle uluslararası bir boyuta ulaşacak, teknik gelişmelerin yanında somut olmayan kültürel mirasın taşınmasına bir katkı sağlayacaktır. Çalışmanın giriş bölümünde Veysel Şatıroğlu ve Sivas ağzından yola çıkarak Türk lehçeleri ve Altay dilleri ile periferik diller olan daha çok Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler üzerinde duruldu. Türkçe kelimeler Altaistik mukayese ile karşılaştırıldı. Bir örnek: *aşılık* “aşı boyalı, donuk ve az koyu renge boyalı” (< *āş* “kabın onarımı, eklenti, yama”), *aşu* “kızıl toprak boya” (Beserek Dağı), *aşu* < **ālçu* > *alçı* “beyaz toprak boya”; *ş* < *l* > r ses yarılmalarıyla oluşan L döngüsüne göre Japonca 色 [iro] “boya”. Sonra Türkçe ekler irdelendi. Sonuç kısmında kelime listelerine dayanan rakamsal ölçütlere dayanan değerlendirmeler yapıldı. Konu ile ilgili

Mehmet HAZAR

Düzce/Türkiye

e-mail:

mhazar.nev@gmail.
com

orcid:

0000-0002-3158-3785

Atf

Citation

Hazar, Mehmet (2023).
Bir Altaistik İrdeleme:
Veysel'in Evrensel
Şiirinde Halk Dili. *Babür*,
2(2), 65-95.

Yayın Tarihi

Publication Date

08.11.2023

olarak atıfların dayandığı zengin sayılabilecek ve alan yazını irdeleyen bir temel kaynakça da verilmiş oldu. Veysel hakkında değişik bakış açılarıyla daha birçok araştırma yapılabileceği bu Altayistik irdelemeyle gösterilmiş oldu. Siyaset biliminden resim sanatına, dil biliminden bitki bilimine kadar hayatın farklı boyutlarını inceleyen alanlarda Veysel'in röportajları ve şiirleri ve onun için yapılan eleştiriler değerlendirilerek yeni çıkarımlar yapılabilir.

Anahtar Sözcükler: Âşık Veysel, Altayistik, lehçe, ağız, ses ve şekil bilgisi.

Abstract

In this article, on the occasion of declaring 2023, the “50th Anniversary of His Death”, as the “Year of Âşık Veysel”, of Âşık Veysel, one of the recent strong pioneers of the “Tradition of Minstrel”, which was recorded in the UNESCO “Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity”. Turkish words and affixes, including the vocabulary composed of words borrowed from the source languages in the written discourses of Veysel Şatıroğlu, who sang improvised poetry with the instrument accompaniment in the Şarkışla dialect of Sivas province, were written locally and had humanistic values in the universal. stopped. The vocabulary in the poems of Veysel Şatıroğlu, a cultural representative of the Turkish villager, who is the master of the nation, as Atatürk said, with the lessons he gave at the People's Houses with the dialect of Sivas Region Şarkışla, which is also at the dialectical transition point during the transition period from the Ottoman Empire to the Turkish Republic, coincides with the period when the Compilation Dictionary studies started. Due to this reason, it has been carried as a corpus to today's dialect studies as a natural record. Veysel Şatıroğlu became a cultural ambassador by carrying the “Minstrelsy Tradition” from the Ottoman Empire to modern Turkey, and his power of representation gained global value. When the local words are evaluated in the Alta-Turkish language and culture with the altaistic analysis, it will be seen that there is a common language and culture from Japan to Turkey and how the Altai-Turkish cultural union is shaped in a large geography including Hungary, and in addition to the Union of Turkish States that may occur in the future, it will be seen that the Altai States The Cultural Union will rise step by step with similar studies and reach an international dimension with information feasts, and will contribute to the transport of intangible cultural heritage as well as technical developments. In the introductory part of the study, Turkish dialects and Altaic languages and the peripheral languages, mostly Arabic and Persian, were emphasized, starting from the dialect of Veysel Şatıroğlu and Sivas. Turkish words were compared with Altaic comparison. An example: *aşık* “oiled, dull and slightly dark colored” (< *āş* “repair of the container, attachment, patch”), *aşu* “red ocher” (Beserek Mountain), *aşu* < **ālçu* > plaster “white ocher” ; ş < l > japanese 色 [*iro*] “paint”. Then, Turkish suffixes were examined. In the conclusion part, evaluations based on numerical criteria based on word lists were made. A basic bibliography on the subject, which can be considered rich on which citations are based, and which examines the literature, has also been given. With this Altaic analysis, it has been shown that many more studies can be done about Veysel from different perspectives. New inferences can be made by evaluating Veysel's interviews and poems and the criticisms made for him in fields that examine different aspects of life, from political science to painting, from linguistics to plant science.

Keywords: Bard Veysel, Altaistic, upper dialect, dialect, phonetics and morphology, vocabulary.

0. Giriş

Köy köy dolaşarak topladığı paralarla şiirinde bahsettiği karakteristik endemik nebatatıyla İran-Turan fitocoğrafyasındaki (Taş, 2016: 13) “Kızılırmak” üzerinde Kaplan Deresi Köprüsü’nü yaptıran vatansız (MKB 2017: i) ve nüktedan (Alkan 2001: 55) -“bir köy arifi” (Özdemir, 2010: 112)- Türk ozanı Âşık Veysel’i ölümünün 50. yıl münasebetiyle içinden geldiği Sivas halkının dilini şiirine nasıl taşıdığını anlatarak aslında *tragos* “keçiler” ve *oidie* “türkü” sözcüklerinin birleşmesiyle “keçilerin türkü” anlamına gelen trajediye örnek olan sonradan oluşan ‘amâliği (< (عمى) Ar. ‘amā [keyfiyet, elif-i maksûreyle müenneslik]) “körlük engelliliğini” gerçekten “özel insan” olma kategorinse hikmetle çıkararı- anmak istedik (Köktürk 24.5.2015: 17.15-18.00). 1940 yıllarda İstanbul’da halk türkülerini plaklara dolduran Âşık Veysel gibi halk sanatkarları Ankara’ya gelirse o zaman halk müziğinden haberdar olunurdu (Elçi, 1997: 108). Payitahtın İstanbul’dan Ankara’ya alınmasıyla milli kültür politikasına müsavi olarak başkent Anadolu’nun merkezinde olma hesabıyla fiziken de halka ve gezgin halk ozanlarına yakın oldu. Şimdi bu ulusal odaklanma yeni farkındalıklarla küreselleşmektedir. Buna en çok yapılan ve yapılmakta olan bilgi şölenleri katkı sağlamıştır.

Bu 2023 kutlama yılı Veysel’in 1958’li yıllarda -“Faşistlerin değil de tutucuların eğlendiricisi olarak ayarlanan zavallı Âşık Veysel yoksul Anadolu halkının sözcüsü olmaktan çıkıp Ankara bürokratlarının eğlencesi olmuştu” şeklinde suçlama (Dinamo, 1974; Öz 1994: 53)- ile zedelenen itibarının bir nevi iadesi olacaktır (Ünal 2023: 3). Diğer kıymetli ozanlar gibi Veysel’i de -merkezi Sivas’ta açılan- Halk Şairleri Koruma Derneği ile himayesine alan A. K. Tecer’i (Kudüs, 1901- İstanbul, 1967) de bu vesile ile saygıyla anmak gerekir (Tecer, 1952: 547).

“Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” Birleşmiş Milletlere bağlı bir kurum olan “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü” (UNESCO), içinde “Cumhuriyetimizin 100. Yılı” âşıklık sanatı geleneğinin bütün Türkiye’de sevilmesini sağlayan ve 2009 yılında UNESCO “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi”ne kaydedilen “Âşıklık Geleneği”nin son dönemdeki güçlü öncülerinden biri olan Âşık Veysel’in “Vefatının 50. Yıl Dönümü” olan 2023 yılını “Âşık Veysel Yılı” olarak ilan etti. Bu münasebetle Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin başlangıcında her sahada cereyan eden millileşme akımına Saz Şairi Veysel de tercih ettiği eskicil -*bekit-*, *bele-*, *belek*, *bıldır* “geçen sene” (< bu yıl turur), *bile* “ile” (< bir ile), *dağarcık*, *değme* “gelişi güzel”, *eğın* “sırt”, *et-* “söylemek” (< *eyt-*), *ev-* “iv-, acele etmek”, *gen* “geniş”, *giyit-*, *göğercin*, *ırak*, *kov-* “takip etmek”, *kuz*, *od*, *onul-* “iyileşmek”, *sav*, *tamu*, *tez-* “kaçmak”, *tor*, *uğürle-* “sallamak” *ulat-* “perçinletmek”, *ütül-*, *üz-* “kemek”, *yad*, *yazı* “bayır”, *yet-*, *yıra-* “uzaklaşmak”, *yumuş* “iş”- söz dağarcığıyla (Ayazlı, 2019: 63).

Türkiye Türkçesi ağızları içinde Batı Grubu ağızlarının VI. alt grubunda yer alan (Karahan, 1996: 167) Sivas diyalektinine mütâbık şiirlerindeki *halk diline ait sözcüklerle destek verdüğinden* ve meşhur olduktan sonra memleketin pek çok yerine ulaşan Veysel Şatıroğlu (25.09.1894-21.03.1973), Köy Enstitülerinde “halk türkü” öğretmeni” olarak (MKB 2017: i) bağlama ve dersleri verirken 1965 yılında “ana dilimize ve milli birliğimize yaptığı hizmetler” sebebiyle hususi bir -690 sayılı- kanun çıkarılarak ozanlık yapan Âşık Veysel’e Vatan’a hizmetten dolayı -karaciğer kanserinden ölüncüye kadar- gelir olsun diye -500 lira aylık- maaş bağlandı. Doğduğu ev müze olarak düzenlendi. 1952 yılında -filme göre yorumlanan Anadolu figürlerine dayalı estetiğini yansıtan modern kübist sivilizasyonlu portresiyle (Altun, 2021: 100)- B. R. Eyüpoğlunun senaryosunu kaleme aldığı ve M. Erksan’ın yönettiği “Karanlık

Dünya” filminin konusu oldu. 2014 yılında Devlet Opera ve Balesi tarafından “Dostlar Beni Hatırlasın” adlı tek perdelik tiyatrosu sahnelendi. Bu tiyatronun prömiyerinde çocukları ve kızları hazır bulundu. Veysel’in 50 kadar optik ses kayıtları da yapıldı (KTB 2017: 12).

Veysel kendinden önce Osmanlı döneminden itibaren Şarkışla’da âşıklık geleneğini XVIII. asrın sonlarından itibaren sürdüren -Halil Soylu (1796-1852) ve Serdâri (1834-1912) gibi halk şairlerinin bulunduğu- bir ortamda yetişmiştir (Taş, 2016: 14) ve kendisinden sonraki ozanlara da önder olmuştur. Sadece halk ozanlarının değil aynı zamanda Barış Manço, Cem Karaca, Fikret Kızılok, Kıracı ve Tarkan gibi popüler sanatçılara (Başaran, 2020: 91) da üslubuyla etki eden Veysel hem -1970’lerde Selda Bağcan gibi birçok müzisyence deyişleri düzenlenip terennüm edilince- yeni kültüre hizmet ettiği gibi aynı zamanda eskicil öğelere de yönelmiştir. Bu yüzden evrenselliği yakalayıp bir halk klasiği olmuştur.

Arkaizm ile eski “Bozkır Kültürüne” dayanırken halk diliyle de ölçünlü dile nefes aldırarak yeni sözcükler katılarak ikilemelerin verdiği mukayese gücüyle kısalık ve yalınlık içerisinde dize içinde “(sonant/akıcı) l ~ z” alliterasyonunu da kullanıp kavram alanını terk etmeden sebep-sonuç ilişkisiyle rol-model oluştururken halkın geleneklerine, süslü takılarına ve rengine uygun yöre kızlarının dış güzelliğini sevimli, nazlı ve utangaç görünüşleriyle “*dost bahçesinde yeni açan bir çiçek*” gibi diyerek dile getirdiği (Qedimbeyli, 2022: 306) “estetik zevk”inin (Duymaz, 2007: 7) Nasreddin Hocavari nüktedanlılığı sayesinde sehl-i mümteniyle sağözülü deyişleri meddah tarzına yaklaşarak Korkut Dede misali soylamalar ile kelime oyunları yapmaktadır:

Tamuda olmazdı kullara ceza

Olsa temiz ahlâk ve hüsn-i rızâ

Hiç şüphe girmezdi gönüle

İşte hile sözde yalan olmasa (Ayazlı, 2019: 74).

Mani öğretisiyle akıl kararması anlamına dayanan ama Köktürklerde olmayan *tamu* “cehennem” -ki karşılığı *uçmak* “cennet” < *Soğdca uşmaht-* sözü Eski Uygurcaya inanç yoluyla girmiştir. İster mental algıya dayanan kavramlar olsun ister grametikal tezatlar olsun isterse tekrarlar ve yinelemeler olsun böylece tezatlar yoluyla anlatım kuvvetlendirilmektedir.

Veysel’in şiirlerinde, halk diline özgü ikilemelere -ki genellikle ikinci sözcüğün anlamı unutulmuş olan tekrarlarla- yer verildiği görülmektedir: ıgış ıgış “çok yemek nedeniyle olan mide şişkinliği”, *sarhoşluk semelik* “aptallık”, *serseri savak* “aptal, şaşkın”, *uğrun uğrun* “gizli”; uğrünü uğrünü “salına salına” (Yenen, 2010: 68).

Sivas yöresi Malazgirt Savaşı akabinde kurulan Dânişmendli Beyliği döneminde Türkleşmeye başladı. II. Kılıçarslan devrinde Anadolu Selçuklu devletine 1175 yılında bağlandı. Sonra Sivas yöresi 1243 yılında Köseadağ Savaşı sonrası Moğollarca işgal edildi. Daha sonra Ertana Devletinin ve Kadı Burhaneddin Beyliğinin idare merkezi oldu. 1402 Ankara Savaşından ve Temür’ün Anadolu’daki askeri üstünlüğünden çok etkilenen Sivas, Çelebi Mehmed’in 1413 senesinde Fetret Dönemini bitirmesiyle Osmanlı devleti hudutlarına dâhil oldu. Yöre Türkistan’dan gelen Türkmen/Oğuz, Kıpçak ve Karluk boylarının bölgedeki önemli yerleşim yeri olmuştur. XI. asırdan başlayarak Hazar ötesinden bölgeye akan Türkmen nüfusunun tavattun ettiği *kal’a* (şehir) olmuştur. İşte Sivas yöresi Kadı Burhaneddin zamanındaki Erken Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin XV. asırdan sonra ayrılmaya başlayan “*kesişme bölgesi*” ağzı bu tarihten nüfus hareketlerinin izlerini taşımaktadır (Akar,

2019: 13). Ayrıca Şarkışla'ya mübadele zamanında Rumeli'den muhacirler de yerleştirilmiştir (Taş, 2016: 15). İşte Veysel böyle bir kültür kavşağında çocukluk yıllarını geçirerek ozanlığa hazırlanmış ve yeni kuşaklara okullarda bağlama öğretmeni olarak rehberlik etmiştir.

Yine kanaat önderi olarak kaynak kişi sayılabilecek Veysel'in Sivas yöresi halk ağzı üzerine Marti Räsänen'in 1. kitabı "*Sivas*" olan *Orta Anadolu Türk Ağzıları* çalışması, ilk dönem -1867 yılında A. Maksimov'un yapmış olduğu *Hüdevendigâr ve Karamanlı Ağzıları* çalışması- ile ikinci dönem -1931'de T. Kowalski'nin *Osmanisch-Türkische Dialekte* çalışması ve S. Buluç'un 1940 yılına kadar uzanan *Anadolu Ağzıları Bibliyografya* çalışması- arasında bir geçiştir (Korkmaz, 1976: 147).

Aşağıda yukarıdaki dil-üslup ilişkisinden ziyade halk diline ait diyalektik sözcükler mizahi ve manevi dönüş manzumelerinde (şathiye ve devriyelerinde) irdelendi. Ölçünlü Türkçeye geçen *zerdali* "yabani kayısı" (< Far. *zerd+ālū+ççe*, Far. *aluçe* > *alıç*) ve *kaygana* "omlet" (kaygana < Far. *hāyginē* "çalkalanıp tere yağında pişirilen yumurta" < *hay* "unlu yumurta" < *haya* < Far. *hāyāg* "yumurta, (erkeklerde üreme organı olan) haya "taşak", Far. *gīn* "dolmuş"; *-haye+var* "yumurta taşıyan" kelimesi de metatezle *havyar* olmuştur.-) gibi örnek sözcükler araştırmanın dışında tutuldu.

1. Veysel'in Semiyosferindeki Söz Dağarcığında Halk Dili Örnekleri

Değişim ve dönüşümü ile anlam evreninin sürekliliği Veysel'in deyişlerinde görünür kılınırken ölçünlü Türkçeyi besleyen Anadolu ağzlarından Sivaslıların anlayacağı sözcükler şiir yoluyla kamusallaştırılır. Kaynak dilden alınan kelimeler ses olaylarıyla Türkçeleştirilir. Taşralılık dışlaması Veysel vasıtasıyla tesirini yitirmeye başlar. Aşağıdaki örnekler derlenerek oluşturulmuş verilerin taranmasıyla düzenlendi (Özdemir, 2010 ve Kaya, 2017).

Aşağıda Farsça, Arapça, ve Batı dillerinden alınma kelimeler ve Türkçe kökenli kelimeler ve ekler olacak şekilde korpustaki veriler irdelendi.

İnceleme sonrasında sonuç kısmında ise değerlendirme yapıldı.

1.1. Alınma kelimeler

Ozan-baksı geleneği kültürel gelişmelere kendini uyarlamıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra halk şiiri ve tekke edebiyatından Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmaya başlanmıştır. XVII. yüzyıl -çiraklık, mahlas, saz, bâde, karşılama/tekellüm, taşlama, atışma/soru-cevap, askı/muamma, uğurlama, leb-değmez, tarih, nazire gibi- âşık kurallarının oluştuğu fasıl geleneğiyle âşık edebiyatı yaygınlaşmıştır. Bazı âşıklar XVIII. asırda Divan Edebiyatından etkilenmiş ve aruz denemeleri yapmıştır (Kaplan, 2012: 4). Periferik dillerden Arapça ve Farsçadan alınan kelimelere ilaveten birkaç tane Batı dillerinden ödünçlenen sözcükler de vardır.

1.1.1. Arapçadan alınan kelimeler

amma "ama, bağlaç" (< Ar. *ammā*), burada asli uzun ünlü kısalsa da telaffuzda [*amma*:] sözcük değişmemiştir (Yurt Ürünleri).

Aynıtâb "Gaziantep" (*ayıntâb* < Ar. 'ayn "göz, göze, pınar" + Far. *tâb* "parlak, parlayan" < *taftan* fiilinden), Osmanlı zamanında *Ayıntâb* kazasına *Kal'a-i füsüs* (< Ar. *faşş*'in cem'i *füşüş* "yüzük taşları") "Yüzük Kalesi" de dendiğine göre "parlak göz, parlayan pınar" (Alpargu, 1999: 84) anlamı uygun düşmektedir (Yurt Ürünleri).

buğuz "içten kinamak" (Osm. *buğz* < Ar. *b'ğd* "kin, nefret"), ünlü türemesiyle ve *d* > *ž*

> z ünsüz değişmesiyle Türkçeleştirilmiştir (Aslıma Karışık Toprak Olunca).

cahd “ceht, çabalama” (< Ar. *c^ahd* “gayret”), kaynak dildeki şekliyle alınmış bir kelimedir ve ölçünlü dile göre daha arkaiktir (Daima Bulanın, Asla Durulman Kızılırmak).

Cer “bir demiryolu atölyesi ismi” (< Ar. *c^err* “yük çekme”), üretime uygun verilmiş bir simdir (Ziyaret Eyledim Koca Sivas’ı). Cumhuriyet döneminde iş yeri adları kalkınma hamlesini irdeleme bakımından dilsel bir ölçüt olması dolayısıyla adbilimi açısından bir kıymeti vardır. Teknolojik üretim yapanlar kendi dilinden -ki buna alınma kelimeler dâhildir- adlandırmalar yaparak dilin söz dağarcığına da katkıda bulunmuş olur. Sosyal bilimlerdeki terimler de hakeza.

debdil “değiştirme” (< Ar. *tabdīl* “eşdeğeriyle değiştirme”), gerilek benzeşmeyle ev – AT’deki birincil uzun ünlü örnekesmesiyle- asli uzun ünlünün bir önceki heceye taşınması neticesinde söz başında ötümlüleşme olur (Durum şiiiri).

ehbab ~ *enbap* “ahbap” (< Ar. *aḥbāb* “dostlar” [çoğul şekli] < *ḥ^abīb* “sevgili” < *ḥ^abb* kökünden gelir), (Ahbaplar Şiiri, Yarı Yola Vardım Geriye Döndüm).

furun “fırın” (Osm. *furun* ~ *fürün* < Ar. *furn* < Yun. *phourn+os* > Fr. *four* “fırın”), ölçünlü yazı dilindeki şekil daha yenidir. Bu şekliyle arkaizmi korumuştur (Sular). Kafkas kökenlilerle kültürel olarak zenginleşmiş Osmanlı teba’asına sahip Düzce ağzında da Karadeniz ekmeğinin çıktığı *furun* olarak geçer.

hal (< Ar. *ḥāl* “1. Dönüşüm 2. Değişken bir şeyin her bir evresi, durum, 3. Şimdiki zaman” < Ar *ḥwl* kökünden), bu kökten birçok türevler ve birleşik şekiller Türkçeye çok geçmiş (Gezerken Aklımın Evine Vardım). Ölçünlü dilde Fr. *halle* “üstü kapalı pazar yeri: Sebze ve meyve hali.” İnce /l/ ile söylenen sözcükle karışmaması için uzunluğu belirten düzeltme işareti *hāl* “durum” olarak kullanılırken *hal* “sebze ve meyve toptan satış yeri” olarak ayırt edilir. Yine *hala* “babanın kız kardeşi” (< Ar. *ḥāla* “annenin kış kardeşi”, Ar. *ḥāl* “dayı”) ile tenvinli olan *hālā* (< *hāliyā* (XVII. asırda) < Ar. *ḥālan* حَالٍ“, *hālen*, şimdi, şimdiki zamanda < *ḥwl*) birbiriyle karıştırılmaması için düzeltme işaretiyle yazılır. Bir de hemze ile biten *halā* “boşluk” (< Ar. *ḥalā*) kelimesi vardır. Ayrıca eski yazıda başı ve sonu aslı güzel “he” ile yazılan *hāle* “ayın etrafındaki parlak halka, daire” (< Ar. *hāle*) vardır.

hasiret “hasret” (< Ar. *ḥ^asⁱr^et* “özleyiş” -sonu açık t ile”- ~ -sonu güzel h, kapaalı t ile- *ḥ^as^rq* “yokluk”), Türkçede /rs/ önce akıcı sonra ötümsüz ünsüz çifti olabilir ama tersini telaffuz güç olduğu için iki ünsüz arasında hece artmasına sebep olan /i/ ünlüsü türemiştir (Mektup Yâre Selam Ulaştır). Kırşehir ağzında da bu şekilde kullanılır. Azr. *ḥ^as^rət* örneğinde ise gerilek ünlü benzeşmesi vardır.

hasut “düşman” (Aslıma Karışık Toprak Olunca), Ar. *ḥ^asūd* “çok kıskanan” < Ar. *ḥ^as^ed* “kıskanmak” -Arapçadaki anlamıyla kullanılan bu şekli DS’de yok-.

ırahmet “esirgeme” (< Ar. *raḥma^t*), *r^a(a)ḥ⁽ⁱ⁾m^(a)* “merhamet etti” kökünden gelen bu sözcük *raḥim* “uterus” sözcüğünden türetilmiş (Mevlana’yı Ziyaret). Türkmen Türkçesinde yatgy [yatgı] “ana rahmi” diye geçer. Argo gelişmiş dillerde oluşur. Jargon “meslek” dilinde ahlâka mugayir kelimeler tıpkı tabu sözcükler gibi kaynak dillerden veya anadilden örtük kelimelerle ifade edilir.

ırıza “Rıza” (< Ar. *riḏā* ~ *rızā*’ “memnuniyet, izin, ruhsat”), burada özel ad olarak kullanılmıştır. Yine alınma kelimelerde başta ünlü türemesi malumun ilanıdır (ırızam mı Senin Adın). Alevilikte Tanrıdan gelen her şeyi hoş karşılama kavramını içerdiğinden

bu isim pek sevilmiştir. Canlar özüyle hesaplaşmalı, ölmeden önce nefsini öldürüp ahirete hazır olmalı. Kendisi, Tanrısı ve halkıyla barışık olma üç aşamalı bir rızalıktır. Bu kavramla alakalı, aynı kökten bir de IV. Halife Hz. Ali'nin lakabı (مرتضى) *m^ur^uzâ* “seçilmiş, beğenilmiş” vardır. Osmanlı Türkçesi keyfiyet (erillik-dışılık) bahsindeki mü'ennes-i lafzîde elif-i maksure “uzun elif yüksek telaffuz edilen, görev yapan” sonu yâ ile yazılı Mûsâ (< Ar. işâ’ “vasiyet etmek, vasî tâyin etmek”), (مصطفى) *M^uştâfâ* sıfat ve isim (Ar. iştifâ’ “seçmek, tercih etmek”) gibi kelimeler vardır. Nesebi *Seyyidü 'ş-şühedâ* “şehitlerin efendisi” olan Hz. Hüseyin yoluyla Hz. Muhammed'e ulaşan kimselere *s^eydâ/s^eyyâ'd*, Hz. Hasan'ın neslinden gelenlere de *ş^erîf* denilmiştir.

kahpe felek “halk inanisında dünyada hayatındaki kötü olaylara rastlanmasına sebep olan acuze kadın” (< Ar. *k^ahbe'* “fahişe” < Ar. *k^ah^aba* “öksürdü” fiili + Ar. *f^elek* “çarh, gökyüzü katlarından biri; gökyüzü; dünya; baht, talih”), b > p ötümsüzlük uyumuyla kelime Türkçeleştirilirken *felek* ile birleştirilerek de yansıma yoluyla folklorik anlam kazanmıştır (Şimşek 2009: 35).

Kays “Roma ve Alman imparatorunun unvanı; Mecnun'un adı” (Ar. *kayşer* < Yun. *kaysaria* < Lat. *caesar* > Rus. Çar) [Julius Caesar'ın (MÖ 100-MS 44) adından] (Güzel Seni Sormak İçin). Meşhur Hakan Fatih Sultan II. Mehmed'ten (1432-1481) başlayarak Osmanlı sultanları resmî sıfatları arasına Kayser-i Rum unvanını da katmışlardır. Osmanlı döneminde *Kayseriyye* sancığı daha sonra Mazaka şehrinin yeni adı olmuştur. Bir çöl efsanesi *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde hikâyenin vak'a zamanı (1535), *Kays*'in doğumuyla başlar, Kays ile Leylâ mektepte tanışmasıyla devam eder ve ölümüyle biter. Bir de hicretten önce Müslüman olmuş ve savaşlarda şiir okuyup askeri cesaretlendiren sahabi Sabit Bin Kays var. Burada sözü edilen Mecnun'dur.

mahana “bahane” (< Far. *b^ahâne* “gerçeği örtmek” < **vah* “örtü”), asli uzun ünlü kısalınca vurgu birinci heceye taşınır ve /n/ ünsüzünün tesiriyle gerilek uzak benzeşmeyle söz başında #b > #m ünsüz değişmesi olur (Bahar Gelir Gudurursun Kızılırmak)

mebzan “millet vekilleri” < Ar. *mabus* + Far. *an* “Çokluk eki” (< Ar. *m^eb'ūs* < *b^a's* “göndermek, yeniden diriltme”), Türkçede vekillik anlamıyla Meşrutiyetle beraber *Meclis-i meb'ûsan* ifadesiyle kullanılıyor (Ağlalyalım Atatürk'e).

memin “mümin” (< Ar. مؤمن *mü'min* “inançlı”), dudak ünsüzlerine rağmen yuvarlaklaşmayı koruma yerine gerilek benzeşmeyle düz ünlü tercih edilerek dudak uyumu yerine daha eskicil olan damak uyumu tercih edilmiştir (Kûşe-i Vahdet). Halbuki ileri dudak uyumu olan Kırg. момун [*momun*] örneği de var.

müdâna+sız “yaranmaya çalışmadan, minnetsiz” (< Ar. + T *mudâhanâ'* “yağcılık, dalkavukluk” + “privative/yokluk eki), orta hecenin düşmesiyle büzülen kelime ünlü uzaması olmuştur (Dünyada Tükenmez Murad Var İmiş).

mürvet “çocuklarının evlenip çoluk çocuğa karıştığını görmek” (Osm. *mürüvvet* < Ar. مروة *m^urūwâ'* “erkeklik, seçkin davranış” < -aksam-ı sebaya göre lefif-i mefrûk kelime-Ar. امرأة *imra*’ “erkek”), hece düşmesiyle şeddeli ünsüz telaffuzu kolaylaştırılmıştır (Medet Mürvet Deyip Kapına Geldim Hacı Bektaş).

müşran “mareşaller” (< Ar. + Far. *m^uşîr* “işaret eden, mareşal [1934 TSK'da en yüksek general (< Fr. *maréchal* “süvari komutanı” // Fr. *marié* “seyis” < **mar* “at”, Moğ. *mor* “at” // Evenki

murin “at” < AA **mal*² “at” > GT *mal* “yılık ve büyük baş hayvanlar”, *+*c^hall* “ata meydan okuyan, atı ehllileştiren; at terbiyecisi, seyis” >) rütbesi”] +*ân* “Farsça canlılar için çokluk eki”, Ar. cem’ “çoğul” şekli *m^uşîrin* “mareşaller, kökü *aşar^a* “gösterdi”), burada orta hecedeki dar ünlü vurgu zayıflığından düşe (Türklerin İhyası Hazreti Gazi). Yine *işaret* < *işarq^t* “nişan” da aynı kökten gelir.

muhanet “kimseye yardım etmeyen, iş bitirmeyen kişi” (Osm. *muhanet* “korkak, alçak” < Ar. *m^uhann^as* “pasif eşcinsel” -başka bir türevi *h^umnşā* “çift cinsiyetli”-), *mⁱşq^ab* “delgeç” örneğideği gibi *peltek s* [*th*] *s* > *t* değişimine uğramıştır (Deli Gönül Değme Çaydan Bulanmaz). *Mihnet* “zahmet” (< Ar. *mⁱhne* < Ar. *m^ahn^a* “sınadı”) kelimesiyle karıştırılmamalıdır.

murad “dilek” (< Ar. *m^rād* < *rād* “istek”), asli uzun ünlü kısalırken söz sonunda ötümlülüğü korumuş (Dünyada Tükenmez Murad Var İmiş).

rayha “güzel koku, rayiha” (< Ar. *rā^th^qt* < *rūh* “nefes, güzel koku, esinti; esin, vahiy”), *reyhan* < Ar. *rayhān* “fesleğen” ve *rahat* < Ar. *rāh^qt* “soluk alma, dinlenme” de bu kökle alakalı (Girdim Dostun Bahçesine).

sadir “kaynaklanan” (< Ar. *şādīr*), bu kelimenin telaffuzunda asli uzunluk -bir nevi ince seslenim olduğundan- korunduğundan â-i şeklinde ünlü dizimi kuralı bozulmamaktadır (Hacı Bektaş).

seyip “kimsesiz” (< Ar. *şāh^b* “efendi, mâlik”), burada h > y ünsüz değişmesiyle ünlüleşme yoluna gidilip alçalan diftong oluşturulmuş ve /y/ ünsüzünün inceltici tesiriyle daha önce kısalan aslı uzun ā ünlüsünde a > e ünlü değişmesiyle art damaktan ön damağa geçilerek sıra değişmesi olmuştur (Iram mı Senin Adın).

sıtır “gizlenecek şey” (< Ar. *sīrr* “sır, gizlilik” > Ar. *surra^t* “göbek deliği”), gerilmeyle ikiye ayrılan ünsüzün arasına türemeye /*VtV*/ ünsüzü girmiştir (Bir Pipom Var Yamalıklı). Ayrıca (göbek) gıdıklaması anlamıyla Ar. *sūrūr* “neşelendirme” kelimesi de Türkçeye girmiştir.

siyanet “koruma” (< Ar. *şiyān^q* “muhafaza etme” < Ar. *şān^a* “sakladı”, [kökü evcef olan kelime de elif > ya illet harfi değişmesi olmuş.]), burada asli uzun ünlü kısalırken güzel he yuvarlak değil de açık telaffuz olarak tercih edilmiş (Türklerin İhyası Hazreti Gazi). Yeni Osmanlı Türkçesinde sad harfinden dolayı kalın sırada *siyānet* ~ *siyānet* şekli de var. Türkiye Türkçesinde ise *siyanet* şeklindedir. Türkçeye ince sıradan şekliyle -ki â ön damak ünlüsüdür-telaffuzu yakışan [*siyānet*] şeklidir.

Şeme “ (< (شمع) Ar. *şem* “bal mumu, mum, ilahî nur”) “yörede kutsal sayılan ve tepesindeki yatrda mumlar yakılan dağ” (Arzusunu Çektığım Beserek Dağı) - DS’de yok-.

tayyare “uçak” -bu anlamı popüler edebiyatta oluşmuştur- (< Ar. *tāyyār^e* “kadin pilot” < *tāyyār* “uçucu” < *tār^a* “uçtu” > “evcef kelimedeki illet harfinin değişmesiyle” > *tayr* “kuş” (Ağlalyalım Atatürk’e). Hz. Ali’nin kardeşi iki kanatlı sahabi Cafer-i Tayyar (589-629) meşhurdur.

Urum “Roma ülkesi” (< Ar. *rūm* < Far. *rūm* < Yun. ῥώμη [rōmē] > *Romios* “Doğu Romalı), Yunan asıllı kimselerin yaşadığı yerlere bu ad konulmuştur (Hacı Bektaş). Selçuklular zamanında Anadolu için kullanılmıştır. Fatih’in Kayser unvanıyla Rumları da temsilietinden dolayı öncelikle Edirne’den gelişmeye başlayan Osmanlı ülkesine de denilmiş ve evlād-ı fatihânın yaşadığı yurtlara (Balkanlara) Rumeli denilmeye başlanmıştır. Yine *rüya*, *rahmet* gibi alınma kelimelerin telaffuzu gibi söz başında ünlü türemesi olmuştur.

ürüya “rüya” (< Ar. *ru'yā* رُؤْيَا “düş” < *ra'ā* رَأَى “gördü” > *rey* رَيْ “kanı, fikir”) sözcüğünden alınmadır (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa, Girdim Dostun Bahçesine; Kimin Meftunuyum Kimin Mecnunu). Evcef “ortasında illet harfli” sözcükler Türkçeye girmiştir. Kelime başında ünlü türemesiyle halk diline dönüştürülmüştür. Alınma kelimelerdeki söz başı ünsüz türemesi halk dilinde baskın bir temayüdüdür.

zay'eyle- “kaybetmek, heder eylemek” (*zayi* < Ar. *zā'i' ~ dā'i'*), *dat*, *hemze* ve *ayın* sesleri Türkçede zaten yok. Kılmak yardımcı fiiliyle de kullanılır. Beş harfli sözcük üç harfe indirilerek Türkçeleştirilmiştir (Emeklerim Zay'yledi Sel Benim). Benzer kelime *ziyān* “zarar” ise Farsçadır. Eskiden kaybolan, yok olan nüfus cüzdanını değiştirmeye *zāyü* denirdi. Arapça kelimenin çoğul şekli ise *zāyī'āt* “kayıplar” şeklindedir.

zenaat “ustalık” (< Ar. *şinā'a* “imalat, sanat” > *şanā'at* “meslek”), 1930'lara kadar *zenaat(kâr)* “sanatkâr” kullanılıyordu (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşünek).

1.1.2. Farsçadan alınan kelimeler

ataş “ateş” (< Far. *ātāš*), sadece asli uzun ünlü kısalmıştır yani TT *ateş* sözcüğünden gelmemiştir (Koca Dünya Vaziyeti Değiştir). Ağızlar Türkiye Türkçesinden daha arkaiktir. Yine Farsça *ahīr* “yıldız” kelimesine dayanan bu sözcük *ahīr* > *ātīr* > *ātīrş* [önce ş türemesi sonra r düşmesi ile] > *ātaş* > *ataş* > *ateş* şeklinde gelişmiştir.

avara “başı boş, işsiz” (< Far. *āvārē* “aylak, boş gezen, evsiz barksız, perişan”), asli uzun ünlüler kısalırken ilerlek benzeşmeyle e > a ünlü değişmesiyle ön damaktan araka damak sırasına geçilmiştir (Kulak Ver Sözüme Dinle Arkadaş).

bac “vergi” (< Far. *bāç* “bir nevi alım satım vergisi”) “zorla alınan hayvan vergisi” (Aramızı Kesti Dumanlı Dağlar). Aslı uzun ünlü kısalırken ç > c ötümlüleşmesi oluyor.

bahana “sebebe” (< Far. *bahāne* “gerekçeyi gizlemek için ileri sürülen sebep” (Genç Yaşımda Felek Vurdu Başıma). Ünlü ā > a kısalmasının akabinde ilerlek benzeşmeyle ön damaktan art damağa e > a ünlü değişmesiyle art damağa geçiliyor. Anadolu ağızlarına bir de gerilek ünsüz benzeşmesiyle *mahana* şekli de vardır.

cömerdkân “eli açık” (*civanmert* < Far. *cawan* + “genç” *merd* “adam” +(g)ân [aslında canlılar için kullanılan kelimelerde ünlü ile biten sözcüklere kâf-ı Fârisi yani yardımcı ses gibi keşideli kef getirilir ancak burada sehven yapılmış olmalı çünkü Far. *kân* “maden yatağı” buraya uygun düşmemektedir]). Burada muhtemelen kâfiye kaygısıyla bu şekilde bir kullanıma gidilmiş olmalı (Kim Çıkarmış Bu Asılsız Yalanı).

dene ~ dane “tane” (< Far. *dâne* “tohum tanesi”, lehçelerde *uruğ/uruk* “tohum” şekli var.), [Ölçünlü dile Doğu Türkçesi tesiriyle d > t fono-semantik başkalaşmaya *tane* “bir adet” olur. Özb. *ta* “bir” şeklinde, *-bitta* “bir tane”- kısalmıştır.] (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa, Sekizinci Ayın Yirmi İki “Sel”).

ebrişim “ipek” (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa) < *ebrişim* [Aşık Paşa, Garib-name, 1330] (< Far. *abrīşum* < **upa* “koza iplikiği” + **rēš-* “eğirmek”, [Far. *rişte* “ip” > T *erişte* “ip şeklinde kesilen makarna hamuru”]) > OT EAT *ebrişim* > YT Osm. *ibrişim*; **upa* “koza iplikiği” < AA **dīpa+k* > Trkm. *yüpek*, Tat. *cifāk*, Kzk.-Kırg. *jibek*, Fū-yu Kırg. *çibek*.

gāh: Deli Gönül şiirindeki *kahi* hariç çoğunlukla *gāhi* “ara sıra, kimi zaman, bazen”

(Aslıma karışıp toprak olunca) [“+i” zaman zarfı] < gâh+î (Nerede Görsem Yan Kaçar) [isimden sıfat yapan aidiyet eki] < *gâh* “1. Yer, makam, durak, 2. kez, defa” anlamındaki sözcükten gelir. Ayrıca *gâh* ... *gâh* ikilemesi de var (Yenen 2010: 62) ve *gâh* ... *gâhî* -*Gah boşaldım gahi dolu* (Veysel, 1995: 90)- şekli de vardır.

gerdan -*yaylası*- “göğüs üstünden boğaza kadar olan kısım, eskiler iman tahtası derdi” (Ansızın Kalbimde Uyanan Aşkın); *gerdan* (< Far. *gʳrdân* “1. dönen, döngü, eksen, 2. boyun” << **werd*- “dönmek” an+ “silindir” > *verdâne* “hamur açma silindiri” > *merdane*) - DS’de yok.

*hur*d “işe yaramaz” (< Far. *hʳrdq* “yenmiş, kırıntı”), *hur*d’*olur* ünlü düşmesi olmuştur (Kıbrıs’taki Haksız Olan Olaylar).

irençber “çiftçi” (< Far. *ranc+bar* “zahmet çeken”, *beriden* “alıp götüren”), yine burada Arapça ve Farsça alınma kelimelerde /r/ ünsüzünden önce dar ünlü türemesi karakteristik olarak görülmektedir. Ayrıca akıcı ünsüzden sonra ötümsüz ünsüz gelerek Türkçe ünsüz çiftine örneksemeye kelime Türkçeleştirilmiş ve art damak sırasından ön damak sırasına geçilmiştir (İrızam mı Senin Adın).

irenk (< Far. *rang* “boya, mecazen göz boyam”), [Arapçadan alınma ırahmet, irüya gibi kelimelerde de önses ünlü türemesi olmuştur.] (Orman Sen Olmasan). Şiir diline ahenk katan ikilemeler -*dız-dız*, *haldan hala*, *hırt-hış* ve *irenk irenk* (Cümle Ağaç Uygusundan Uyandı) - bakımından zengin sayılabilir.

kâşan “mamure” (< Far. *kâşâne* “tabandan ısıtmalı kış evi” < Far. *kêş* “fevkalade arzu” +âne “daha çok mental -*câhilâne*, *âkılâne* vb.- Farsça ve Arapça isimlerin üzerine gelerek sıfat ve zarf yapar”), burada sonda ünlü düşmesi olmuş (Sam Değmiş de Bağlar Dökmüş Gazeli).

kelep lıplık çilesi” (< Far. *kêlâbe* “büyük iplik çilesi, bükülmüş iplik kangalı”, burada söz sonunda ünlü düşüp *â* > *e* şeklinde ünlü kısalıp ilerlele benzeşmeyle art damaktan ön damağa geçerek sıra değişmesin olduktan sonra *b* > *p* ünsüz değişmesiyle ötümsüzleşme olmuştur (Seherde Yuvada Uyanır Kuşlar).

koca “ihtiyar” (< XIII. asırda EAT *koca* “ihtiyar” < Far. *hʳâce* “saygın kimse, efendi” > XIV. asırdan sonra Osm. *hace+gân* [Farsçada çoğul eki alınca insan ise güzel h, keşideli kef harfine dönüşerek +ân çokluk ekini alır.] “hocalar; devlet teşkilatının ileri gelenleri, bir rütbe; -tasavvufta- ulu kişiler” ~ *hoca*); *kocalık* “ihtiyarlık” < Far. + T *hoca+luk* “isimden unvan ve ön ad yapan ek”, Eski Türkçeden (Orhon Abidelerinden) beri “... *beglik urı oğlın kul kultı*, *eşilik kız oğlın küng kultı* (BK, D7)” şeklinde görülmektedir. Moğolcada *багшлах bagşlah* “bahşilik, öğretmenlik, hocalık” örneğindeki +lak eki // +lık ekiyle Türkçeyle paralellik göstermektedir. Japonca *oshie*+ “ders” +*ru* “öğretmen” örneğinde muhtemelen sıfat ekindeki gibi [+*h* < *+*luğ* > *+*ruğ* > +*ru*] Altay dilinin en batıda ve en doğudaki iki üyesinde paralel bir morfo-fonolojik gelişme iki dilde evrimi hızlandırmıştır. Eski Türkiye Türkçesine geri dönülecek olunursa Şeyyad Hamza’nın Yusuf ile Züleyha mesnevisinin 39. beyitinde *koca* “ihtiyar” sözcüğü geçmektedir (haz. Demirci ve Korkmaz 2008: 3/39). Ayrıca bu kelimeyle alakalı olduğu için değinilmeden geçilemeyecek şu malumat var: Mustafa Kemal Atatürk’ün her iki taraftan soyu Oğuzlara dayanan Yörük/Türkmenlerden gelmektedir. Rumeli’ye/Balkanlar’a 378-1371 tarihleri arasında Hunlar, Avarlar, Bulgarlar/

Oğurlar, Hazarlar, Oğuzlar/Uzlar, Kumanlar, Kıpçaklar, Peçenekler ve Selçuklu unsurları yerleşerek dil katmanlaşmasına örnek olan Oğuz grubu Türk lehçesi Gagavuzca ve yine dil katmanlarını gösteren farklı devirlerdeki Türkçe kökenli söz dağarcığıyla Macarca vardır. Bunun üstüne son katman olarak Osmanlı dönemindeki 1356'dan sonra 1912 yılına kadar fetih hareketini devam ettirmek için Bektaşî dervişleri vasıtasıyla kadim Türklerin gönlü kazanılarak iskân politikasıyla Anadolu'nun muhtelif yerlerinden getirilen ahalinin diyalekt özellikleri önce Doğu Rumeli ağızlarına sonra Batı Rumeli ağızlarına tesir etmiştir. 1397'den önce Tatarlar sonra ise Anadolu'dan getirilen Türkmenler bölgeye Evlad-ı Fatihan diye yerleştirilmiştir. Tahrir kayıtlarındaki Rumeliye göç ettirilen Yörük aşiretlerden biri de **Koca Hamza Yörükleri** idi (1543-1603) ki bunlara **Kocacık** Yörükleri denildi. Atatürk'ün baba soyu Kocacık Türkmenlerine ve Kızıloğuz da denilen dayanmaktadır. 1041 yılında Hazar'ın güney-batı bölgesindeki Kızılören ırmağı sevahilinde İldeniz hükümdarlarından Tuğrul Bey'in kızıyla evlenen Arslan Şah'ın oğlu Kızıl Bey'in oymağı bu uruğun çıkış yeridir. Fatih'in komutanı Evrenos-Oğlu Ali Bey idaresinde Selanik'e yerleştirildiler. Sonradan 500 acak kadar oldular. Atatürk'ün dedesi Aydın/Söke'den gelenlerden Kızıl Hafız Ahmet idi. Atamızın dedesi Manastır vilayetine bağlı Debre-i Bala sancağının Makedonya'daki Debre şehrine yerleşti Babası Ali Rıza Efendi Jupa bölgesindeki Kocacık köyünün Taşlı Mahallesinde doğdu. 1830'da Selanik'e göçtüler. Anne tarafından soyu da Konya-Karamanlı Yörükleri olan Mevlevilik tesirindeki "Konyarlar"dan gelmektedir (Güler, 1999: 976).

mes "deri çorap" (< Far. *m^es* "bağciksız ayakkabı" < Ar. *m^ash* "el sürme" > Osm. *mest*), kelimenin sonundaki *t#* < *h#* ünsüz değişmesi XVII. asırda gerçekleşmiştir. Sivas ağzındaki *mes*, Türkiye Türkçesindeki *mest* sözcüğünden daha eskicil olduğundan burada ünsüz düşmesi olmamıştır. Ağız çalışmalarında kaynak dil Eski Türkiye Türkçesi olmalıdır. Çünkü ağızlar Selçuklu zamanında boyların beylikler şeklinde Anadolu, Rumeli ve Irak, Şam ile Mısır topraklarına yerleşmesine bağlıdır ki önce güneye inen Türklerin devletine Ed-Devleti't-Türkiye denildi sonra Türkçenin konuşulduğu yerler anlamında daha geniş Osmanlı yurtlarına Türkiye sonra Misak-ı Milli sınırları ve bugünkü dar anlamıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki vatan toprağına ve Türk devletine Türkiye denildi ve bu ismi Araplar ve Fransızlar –*Turqia* diye- koydu. Böylece yeni bir adlandırmaya gerek kalmadı.

pendir "peynir" (Yurt Ürünleri) ikinci hecedeki aslı uzun ünlü kısalırken vurguyu bir önceki heceye gerilek olarak taşıyıp bir sonraki aşaması konson ikizleşmesi olan *pennir* /*d*/ ünsüz türemesiyle *pendir* < *p^anir* olmuştur. Uzunluk kısalırken aynı zaman ünlüleri art damaktan ön damağa geçmesiyle sıra değiştirmesine yol açar.

seme "sersem, şaşkın, budala" (< Far. *sām* "ateş, od; şifalı ot; sersemlik hastalığı" > Ar. *sām* "zehirleyen"), uzun ünlü kısalırken söz sonunda ünlü türemesi oluşurken art damaktan ön damağa olacak şekilde sıra değiştirmesi görülür (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşünük). Mezopotamya'da kullanılan *samum* "sıcak esen" kelimesinden gelir (Erol 2014: 182). *Sam yeli* "çölden esen, güney ve güneydoğudan esen kavurucu kuru olan rüzgâr" *keşişleme* diye meşhurdur.

şagirt "çırak" (< Far. *şāg'ird* "şakirt, öğrenci"), #s'nin tesiriyle ileri-uzak benzeşme olduğundan *d* > *t* ünsüz ötümsüzleşmesi olmuştur (Gönül Sana Nasihatim).

şar "şehir" (< Far. *ş^ahr* "il, memleket, kent"), güzel *h* ünsüzü titrete *r* ünsüzünün yanında ünlüleşip uzamaya sebep olduktan sonra düşmüştür (Aklımın Evine Vardım). "Pütürge

dolayında genç kızların başına bağlanan uzun ipek şal. Başı bağlandı deyiminin kaynağı” (Özdemir , 2010: 314). Mağara, yar, şelale ve gönül anlamları da DS’de var.

ürüsva “onursuz olmak, maskara olmak” (< Far. *r^hsvā(y)* “rezil, hakir”), Arapçadan alınan kelimelerdeki gibi söz başında ünlü türemesi olmuştur (Hayal Bana Yakın Yar Bana Uzak).

zarı- “inlemek” (< Far.-T *zār* “ağlayan” +i- “filden isim yapma eki”), Far. *zāridan* “ağlamak” mastarından gelir. Muhtemelen tabiat taklidi yani onomotopedir (Güzel Seni Sarmak İçin).

zemheri “22 Aralık-31 Ocak” (Bahar Gelir Gudurusun Kızılırmak Seni), *zemheri* (< Far. *z^mm* “kış soğuğu” [*zem+istan* “kış”] + Ar. *h^rrīr* “uğuldayan”).

1.1.3. Batı dillerinden alınan kelimeler:

helke “süt ve bezeri sıvıları koymak için bakır gibi madenlerden veya ağaçtan yapılan, bakraçtan büyük bir çeşit kulplu kova” (< Yun. *χαλκῶ* [*khalkōi*] [< AA **p^hal^f+i-k* “parlak” > *oal* “parlayan, -önce ph > h, h > g > k ünsüz değişmesi sonrasında gerilmeye ünsüz yarılınca araya fricative /h/ konsonu gire-Yak. кыһыл [*kıhıl*] “al, kırmızı”, kırmızı”, *balkı-* “parlamak” > *chalko*, kalkolit “bakır”, Kalkolitik Çağ “Bakır Çağı MÖ 5000-MÖ 3500, -Sümerler zamanındaki İlk Türkçe dönemi-), kh > h ünsüz değişmesi, ince sıraya geçme ve oi > e ünlü tekleşmesi sonucunda Türkçeleştirilmiş bir kelimedir (Esti Bahar Yeli Eridi Karlar). Türk anayurdu Abakan bozkırında MÖ 3000’lerde abkır da dâhil çeşitli maden kaplar bulunmuştur (Koca 1990: 14). Yenisey Yazıtları’nda (MS 500-00) *bakırı buşsız ulğa:t(t)ım* “bakırı (sıkıntısız =>) sınırsız (bir şekilde bolca) gönderdim” diye geçer (Malov, 1952: 7/2).

kongre “kongre” (*kongre* “meclis, keneş” < Fr. *con* “bir araya” +*grès* “gelme”), ünlü türemesiyle halk şiirine kazandırılmış ecnebi kelime (Ziyaret Ettim Koca Sivas’ı). Türkçeye Türk devletler birliği oluşumu vasıtasıyla yeni giren kelime: *keneş* < *ké-* “gelmek” +*η* “geniş” +*e-ş*” > Özb. *kengaş* “meclis”.

pangınot “15 lira değerindeki kâğıt para” (*banknot* < İng. *banknote* “kâğıt para” < Fr. *bankue* “sarraf tezgâhı” + *note* “işaret, kısa yazı”), benzeşme ve ünlü türemesiyle halk ağzı söyleşi görülür (Irazm mı Senin Adın). Demek ki sadece Elazığ ağzında değil çevre yörelerde de kullanılmaktadır. Ancak “15 lira” anlamı -DS’de- yoktur.

Urus “Rus” (< Fr. *russe* “Rus halkından olan kimse” < Rus. Русский [Ruskiy] “Rus”, Slavca *Roskiye* “Rusya”, Fince *ruotsi* < **rūt* “sözcük anlamı kızıl, İsveç Vikingleri” > *Rot* ~ “Dinyeper nehrinin sağ kolu” ~ *Ros* “Rot nehrinin havzası”), Kazaklar ve Moğollar *Oros* derken Tatar Türkçesinde *o* > *u* ünlü değişmesiyle *Urus* olur. Kuzey Rusya halkı Nenets dilinde ise Ruslara *Lūca*, *Lūsa* denir. *The Tale of Bygone Years* (911-944) adlı Eski Rus antlaşmalarında İskandinav dilindeki bu etnonim “kürekçiler, denizciler” anlamındaki -ь kendinden önce gelen ünsüzü kalınlaştırır, sertleştirir- Русь < Рось sözcüğünden türetilmiştir (Somsikov, 2013: 3). Muhtemelen kızıl renk dolayısıyla **ros* < **rosi* < Fr. *rosé* “gül rengi” < Lat. *rosa* “gül” sözcüğüne dayanır. Bu da **rō-* “yanmak, aydınlanmak” > Soğd. *rōç* “gün” > **rōçag* “oruç tutma” > Ort. Far. *roçe* > Oğuz. *oruç*, Osm. *ruze* < Yeni Far. *rūze* < Orta Far. *rōzağ* < Eski Far. *rōçe* sözcüğüne dayanır. Yeni Far. *rūze* > Kıpç. (CC. 1303) *oroza* ~ *oruğ*, Kzk. *oraz* ve Tat. *uraza* şeklindedir (Koca Dünya Vaziyeti Değişti).

tango “sosyete” (< İsp. *tango* “Arjantin kökenli, özel ritimli, zengin cemiyetin ağır bir

dansı”), önceleri parlak turuncu anlamı da varmış (Bir Pipom Var Yamalıklı). Ancak hayvanın boynuna takılan çan ve yüksek topuklu ayakkabı anlamı varken DS’de bu anlamı yok. XIX. asrın ortalarında çıkan *tango* Arjantin’in Buenos Aires kentinin sokaklarında yapılan bir danstı. Dünyada yayıldığı gibi Türkiye’de de bir zamanlar çok yayındı. Her ülkenin kendine ait bir tangosu oluştu. Öyle ki Veysel’in diline girecek kadar Türkçeleşti.

2. Kaynağı Türk dili olanlar

Sivas’ın mahalli dili *babik* “cevizin yeşil kabuğu” (< *pap* “posa, kabuk” + *ik* “küçültme eki”) -DS’de bu anlamı yok ve cevizleriyle meşhur 1837 Pütürge/Babik köyü-, *ipti* “önce” (< *amti* “şimdi”) ve *tapan* “tohum ekilen tarlanın üzerinde ince ağaç dallarıyla sal gibi bağlanarak çekilen sürgü” gibi Sivas-Malatya arasındaki kavşak bölgesinde *geçiş diyalekti* olan ağız bölgesinin söz varlığı Altayistik ve Türk lehçeleri mukayesesi bakımından zengin verilere sahiptir (Sivas Valiliği 2011: 152).

2.1. Türkçe kökenli kelimeler

ağıdı ele al- “ağıt yakmak” (*ag+(i)t* < * *dīg(1)* “acı, keder” > ET *yīg/ōīg*), burada birincil uzun ünlü kısalırken ün genişlemesi *ī* > *a* olur ve #*y* ünsüzü türeme değil aslı sestir (Gezerken Aklımın Evine Vardım). Jap. 哀歌 *aika*’ [*ayka*] “ağıt”, Yak. *дбаат* [*d’aat*] “zehir”, *#*δ* > *d*, *n*, *y*, *s*, *c* denkliği gereğince -gerilmeyle birincil uzun ünlünün arasına ses yarılmasıyla /*g/* ünsüzü girer- ET *sığıtçı* “ağıtçı”, *yuğ* törenlerinde hâlen Özbekler taziye evinin kapı önünde üç-beş kişi ev sahibi olarak sıraya dizilip çapanlarına kara kuşak bağlayarak yaslandıkları mızrak boyundaki söğüt dallarıyla her gelen kişiyi hem salınarak hem de kurt gibi uluyarak üzüntülerini belirtmek için karşılırlar. Ağıt bir nevi ruhun ayrılık şarkısıdır.

alık “eskimiş giyecek” (< YT Osm. *aluk* “çalık, budala, mezup” < OT (DLT) *alnuk* “aciz, gafil” < ET *al-ig* “kötü” < *al-* “yenmek”), (Bir Pipom Var Yamalıklı) ölçünlü dilde *alık* “budala”.

argin yorgun “yorgun argın”, ölçünlü dildeki ikilemenin tersine bir kullanım vardır (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşünek). İkillemelerde bazen unsurlardan biri anlamını yitirdiğinden tek başına kullanılmaz. Yer adı olarak kullanılabilir. Mesela eskiden Kayseri’nin girişinde olan -şimdi içerlerde kaldı- *Argıncık* diye bilinen semt var. Oğuzlar beldeye girerlerken burada çok yorulduklarından mola verdikleri ve sevdikleri için yörenin adı böylece kalıvermiş. Özb. *oriqla-* < ârik+la- “zayıflamak” (< **p^hār-* “fazlalıktan arınmak, zayıflamak” [Halç. hār- “yorulmak” (Dolati 2021: 277)] > *arın-* “temizlenmek”) şekli de vardır.

asma “sürgün yaprağı” (< *as-* “asmak”, Genel T *hās-* “takmak, bağlamak” < *āg* “yüksek yer” + *sa-* “istemek ve ihtiyaç üzere isimden fiil yapan ek” > Moğ. *ağsa-* “yükselmek, sarkmak”, Moğ. *ağseu* “takılan şeyler için kullanılan kemer” Manç. *asha-* “kemere takılmak”) (Ünal 2019: 519), Kor. *아스-* *aseu-* “-burada- asmak; gibi”, şiirde (Sekizinci Ayn Yirmi İkişi, Sel) kavun ve karpuz gibi bitkilerin sürgünleri anlamındayken standart Türkçede üzüm sürgünüdür. Kelime kökteştir: *ağ* “av yakalandıktan sonra yükselerek kalkan –genellikle şeffaf renkli iplikten örülme tuzak-, düzenek” < *āg±* > *ağ-* “yukarı kalkmak, çıkmak, yükselmek”. Eski Türkler kovaladıkları kuşların önüne mızrak başına bağladıkları ağı aniden kaldırarak tutarlardı. Pigdoramdan ideograma geçiş yazısı olan Köktürkçe şekli [g̃]: *.

aşılık “aşı boyalı, donuk ve az koyu renge boyalı” (< *āş* “kabın onarımı, eklenti, yama”),

aşu “kızıl toprak boya” (Beserek Dağı), *aşu* < **ālçu* > *alçı* “beyaz toprak boya”; $\text{ş} < \text{l} > \text{r}$ ses yarılmasıyla oluşan L döngüsüne göre Jap. 色 [*iro*] “boya”.

ayranlığı şışmek: Yayık, ayran tulumu içindeki süt mamulü nasıl bozulursa sebep yokken hırslanan kişilerin bu tavrı da o bozulmaya benzetilerek oluşan Şarkışla yöresine ait deyim (Âşıklar Karadeniz Gibi Kürer Coşarsa).

bah- “bakmak” (< *bak*- “gözmek”), burada süreklileşmeden dolayı $k > h$ ünsüz değişmesi var (). hora *bah*- “hor görmek” (Neler Yaptı Bana Kader Bahtım).

balkı- “parıldamak, şimşek çakması” (< **pal+ğa-* > *par+la-*), $p > b$, $ğ > k$, $l > r$ ünsüz değişmeleri dikkat çekicidir. Burada ünlü daralması $a > ı$ olmuştur (Bu Alemi Gören Sensin).

başlı “sile (bakraç) üstünün tepeleme yapılması” (< *baş+lığ*) (Benden Selam Söylen Vefasız Yâre), L döngüsünde $\text{ş} < \text{l} > \text{r}$ ünsüz yarılmasıyla *baş* < **bal* > *balbal* “mezar başına dikilen taş” > Moğ. *barmal* > *barimal* “Öldürülen Noyan için dikilen anıt” (Kaya, 2019: 169).

bek “sağlam” (Bahar Gelir Gudurusun Kızılırmak Seni), *bek* < ET *berk* “güçlü” > *pek* “sert, çok; [*pekiyi* < ET *berk edgü*; *peklik* “kabızlık”].

bele- “boyamak” (< ET (Krh./DLT) *belē*- “bulaştırmak, kundaklamak”, bulamak ve *belek* “hediye” için bk. *Menemen* (Türlü Türlü İrenklere Belenmiş).

Beserek “deve hörgücüne benzetmeyle yer adı, suyu uyuz hastalığına iyi gelen göl ve yanındaki tepe” (Arzusunu Çektiğim Beserek Dağı) -bu anlamıyla DS’de yok-.

bıldır “geçen sene” (< *bu yıldır*), büzülmeye hece düşmesi olmuştur (Ağlayı Ağlayı Vardım Pınara).

boyağ “boya, ayakkabı boyası” +*ın* “3. kişi iyelik eki” +*ı* “belirtme (accusative) eki” (Kzk. *boyaw* < OT Kıpç. *boyağ* < ET *bodu*- “boyalamak” -ğ “boya” “boyanı” (Taşlama)., Elazığ (Gülensoy ve Buran 1994: 240)-Sivas arasındaki yöresi Oğuz Türkçesi tabakasında Kıpçakça arkaik/eskicil özellik dikkat çekicidir.

Bozhüyük “Akdağmadeni’ne bağlı Şarkışla sınırında bir Alevi köyü” (< *böz* “bulanık renkli, sarı” < Moğ. *bor* ~ *bör* “alaca” < **p^höl*’), Yak. *boroñ* “kahve rengi”, $\text{ø} < \text{s} < \text{z} < \text{r} < \text{l} > \text{ş} > \text{s} > \text{ø}$ ses yarılması sonucu L döngüsüyle Kor. *hoes* “gri”, Manç.-Tung. (Evenki) *boloni* “hazan” < **bolo* “sarı”; (+*höyük* “tepe” ~ öyük < öy- “yığmak” < ör- > örük, Yak. *xaya* “dağ”, Kzk. *qor+ğan* “höyük” ve Özb. *qur+gan*, gerilme ile *egir*- “çevirip sarmak” < ör- > Şarkışla ve çevresinde *hörüük* “tepecik”, o zaman burada $y < r$ ünsüz değişmesi olmuştur. *Hörgüç* de bununla alakalıdır. Yuvarlak ünlü ile düz geniş ünlü ses denkliliğiyle Mac. *hal+om* “yığın, öbek” ve Manç. *al+in* “dağ” olduğuna göre söz başında ünsüz türemesi söz konusudur ve sözcüğün bu parçası ör- < **öl*- > eş- “taşmak” [$\text{r} < \text{l} > \text{ş}$] köküne uzanır. Fono-semantik başkalaşmayla Türkçede *eşme* “tarihi yerlerde suyun taşıdığı çukur; gölgelik yer” kelimesi de vardır.

çemen “baharat ve salçayla -Kayseri yöresinde- tatlandırılmış kahvaltılık, bir meze çeşidi. Malatya yöresinde salça katılmaz, yedi hubatın kavrulup karışımıyla elde edilen ve tereyağıyla yenilen kahvaltılık” (< ET çim “kuru ot” +*gan* [Orta hecede /g/ ünsüzü eriyip düştükten sonra ilerlek benzeşme ve diş kökü-ön damak n# ünsüz ünlü etkileşimiyle kalın sıradan ince sıraya geçiliyor. Aslında ç+i+m < çî “ıslak” > ç+i+g > ç+i+ğ > çiy şeklinde iki yönlü bir gelişim vardır. Buradan da çig+elek > *çilek* olur.]), Osmanlı Türkçesinde çimlen- “yeşillenmek” şekliyle tezat bir anlama kavuşur (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrerse Coşarsa),

Kilis yöresinde *zahter* “susamlı ama salçasız çemen” < Ar. *sa'tar* رتوح “kekik”, Düzce yöresinde tadı daha acımsı olan çemene *acuka* derler.

dakarlar; dil uyumunun tam gelişmeye başladığı XVII. asra kadar *dak*- “takmak” (< *δāk-) şeklindeydi (Âşıklar). Türkmen Türkçesinde de *dak*- şeklindedir. Kıpçak ağızları etkisiyle söz içindeki /k/ ünsüzünün gerilek benzeşmesiyle ötümsüzleşme oldu. Sonra argoda borcunu ödemek anlamını da kazandı. Ayrıca *dak*-ı zarf-fiil eki kalıcı isim yaparak *dakı* > *dahı* [“takı takmak”: Jap. *tsuk*-, Kor. *chag*-, Moğ. *züükh*-; Kırg. *tag*-, Azr. *tax*- fiil kökü var] > *dahı* > /de ayrı yazılan bağlama edatı da bu kökle alakalıdır. Aşağıda *delip takma* maddesine bk.

değme “gelişi güzel, sıradan” (< ET *tegme* “her” < *teg*- “ulaşmak, değmek”) DS’nde seçme ve elçi anlamları var -bu anlam ise DS’de yok-. (Deli Gönül Değme Çaydan Bulanmaz). Bu sözcükten ölçünlü dilde *değin* (< ET *teg-i* “kalıplaşmış zarf-fiil” +n “ikategori değiştirip yapım eki olan instrumental/vasıta eki”) {N+(y)A “kadar”} şeklinde edat kullanımını vardır.

delip takma “gelişi güzel çevreden toplanan değersiz şey, uydurma” (< ET *tel*- “del” > *teş*- “yarmak, deşmek”; + *tak*- “eklemek” -*ma* “hafif mastar, eylem adı), -*ip* zarf-fiil ekiyle arka arkaya çabucak, ehemmiyetsizce yapma ifade dilmiştir (Kulak Ver Sözüme Dinle Arkadaş). Yukarıda *dakarlar* maddesine bk.

der- (< *tér*- “toplamak, bir araya getirmek”), Malatya ağzında da meyve toplamak anlamındadır. Pütürge ağzında ise ekin biçmek anlamı da vardır (Ansızın Kalbimde Uyanan Aşkın). İkilmesi *dertop der*- ve topla- eylemlerinin kısaltılmış şeklidir. Dernek gibi DLT’te *térkek* “bohça” ve *tergü* “sofra” > TT *dergi* “mecmua” kelimesi de bu köke dayanır.

dız dız “vız vız” (Aldanma Cahili Kuru Lafına). Bu sinek vızıltısını taklit eden onomotophe *vızılı* şeklinde ölçünlü dilde vardır: *vız* “ehemmiyetsiz” < *dız* < **doz* > ğızılıda-yup (Dede Korkut, 188/9) > *vozulda*-, *vozuldi* > vızılı. Hayvanların çıkardığı sesleri taklit eden yansıma sözcüklere bu anlam katkısıyla bakıldığında -DS’de yok- olduğu anlaşılır. Dilin karanlık evresinde erken dönem #d > #ğ > #v ünsüz değişmesi yazı dili döneminin başlangıç evresi Eski Türkçeden sonra Krh. *avuç* (DLT) < ET *adut* (E Uyg.) kelimesi yine erken dönemde ğ/ < d/ kök vokalinden sonraki ünsüzün aykırılışmayla değişip Farsçaya ağuş “avuç, kucak” olarak geçip “sarmalamak” anlamında ağaştan mastarı şeklinde kullanılması görülmektedir. Bir tekrarlı ikileme ığış ığış (yellen-) “mısır koçanları oluşmuş ekinlerin rüzgârda çıkardıkları ses” (Çiftçiler) -DS’de yok- Eskişehir ağzında ığış “mide şişkinliği” olarak geçer.

duluğuna çak- “şakağına vurmak” (*tulum, tuluk* < ET *tulguk* “deriden yapılmış torba”), *duluğuna çak*- “yanak boşluğuna yumruk atmak” (Gezerken Aklımın Evine Vardım). ET *tulguk* < **tül(e)* > **dül* > *dür* > *yüz*, söz başında *#δ > d, n, y, s, ç < c > j varyantlarına göre Moğ. gerilmeyele *niğur* “yüz” olur. Çuv. çöp [şer] “yüz” -Çuv. *şir* “100” < Volga Bulg. *cür* < AT *yü.r* (Ceylan, 1997: 48)-, Hakas/Fü-yu Kırgızcası сыр(ай) [sır(ay)] “yüz” -Özb. çiraylık “yüzü güzel olan kız”, Mançu-Tunguz (Evenki) дэрэ [dere] “yüz, surat”, Kor. *œol* “yüz” (< *dül*).

durna “turna” (< ET *turna* veya *turunya* “uzun bacaklı bir kuş”), her ne kadar korpusta *turna* şeklinde yazılsa da (Geçti Bahar Geldi Yazın) DS’de *durna* şeklindedir. Burada Eski Uygur Türkçesindeki “n lehçesi” olan Mani diyalekti tercih edilmiştir. Turna kültü esasen Yakut Şaman inanışında arkaik şekliyle görülür. Batı dillerinde teklik şekli *crong*, çoğul şekli *crongo* > Yak. кэргэннэрэ < Rus. *kran* < *cron* “kafatası (iskeleti)”. Şamanlıkta *kuş iskeleti* şeklinde elbise giyilir. Kutsal ataların ruhu olan hayvanlar arasında Turna da vardır (Roux 2005: 131). Bu kutsallık mağara ağzındaki örümcek ağının gerisinde bulunan güvercin

donuna büründüğü inanılan Hünkâr Hacı Bektaş Velî gibi Alevî kültüründe Hz. Ali'yi temsil etme olarak tezahür eder. Orhon Abideleri'ndeki *kergek bol-* “kuş olup uşmak” deyiminin başlatmış olduğu süreç burada da devam etmektedir.

düzen et- “akort yapmak” (*düz-en* [sıfat-fiil eki] < ET *tüz-* “sıraya koymak” < **tü:r*²± [kökteş] > *tüz* “barışık, uyumlu”), sözcük EBT (LIR)'nin devamı olan Çuvaşçada *tür* “düz” şeklindedir. Burada *düzen et-* MÖ Altay-Türk kültüründe var olan müzik kültürüne kadar uzanır. Dede Korkut'un icat ettiği iki telli *kolca kopuzun* yerini saz alır. Çögür “15 perdelide, 5 telli -ki bugün üç basamaklı ve ikişerli çekilen altı telli- armudî gövdeli” denilen *bağlama* La-Re-Sol sesine akortlanmıştır. Taşıma kolaylığı sağlayan *kısa saplı -ayin- cem- bağlama* ise 7 perdelidir. Hz. Ali için söylenen 3 deyiş bir desteoluşturur ve duvaz ([kısaltılmış şekil] < Far. *düvazdeh* “12 imam” için söylenen *nefes* “Bektaşî ilahisi”) ile bağlanır. Bu *deste bağlama* geleneğinden Alevi cemlerinde düzenler oluşur. Hem akort etmek hem de ritüellere uygun *deyiş, üçleme* ve *nefes* terennüm etmedir. Canlar ayakta beklerken dede nasihat eder ve muhabbet biter. Sazını düzen ettiren *zakir* adı beşler, yediler arasında zikredilince yola bağlılığını sazının düzeniyle irticalen ortaya kor ve azami üç tanesini icra eder (Kurt 2015: 55). Demek ki kendi ifadesiyle *on onbeş yaşına girince* Veysel de bu yola baş koymuştur(Genç Yaşında Felek Vurdu Başıma).

eğin “sırttaki elbise” (< *eğin* “endam, boy; arka, sırt”), *eğnimize* şeklinde orta hecedeki dar ünlü vurgu zayıflamasından dolayı düşmüştür (Ne Acayip Bir Zamana Uğradık). Bir de *eğindirik* “astar” sözcüğü var.

el “yabancı, halk” (< él), burada kök vokalindeki kapalı é/ fonemik “anlam ayırt edici en küçük sesbirimi”dir (Çok Yalvardım Çok Yakardım Kara Bahtım).

Emlek “Kızılırmak kenarında bir mevkii, yöre adı” (< *em* “işaret, im; ilaç” + *lek* “belli bölgeyi işaret eden isimden isim yapım eki”), muhtemelen hayvanlara bir Türkmen aşiretine aidiyet bildiren *tamgaların* “damga” vurulduğu veya hayvanların tedavi edilmek üzere bekletildiği yer veya anası ölen kuzuların emzirildiği ağılın bulunduğu mıntika (Yurt Ürünleri). Sivas ağzında *emlek* “süt kuzusu” (*em-ø+lek* < *em-ig+lek*). Bu mevki ve yöre adlarının unutulmadan hususen araştırılması gerekir. Yer adı olarak -DS'de yok- olduğuna göre sözlüğe anlam olarak bir katkıdır.

ergen “evlenmemiş, henüz ermemiş” (< ET *er-*), ölçünlü dilde çocukluktan çıkmış, akıllı balığ olmuş anlamındadır (Bu Alemleri Gören Sensin). Buradaki bekâr anlamına benzer şekilde Azr. *subay* (< ET *sü* “ordu”) kelimesi de ilginçtir. Çünkü ordudaki bey asker olduğu için evli değildir. Türk kültüründe askerliğini yapmayana kız verilmez.

ever- “evkendirmek” (*ev+er-* < *eb+er-* < **p^hāb* > Halç. *hāv* “ev”, Tat. öy < üy, küçültme ekiyle eskicil şekil höyük < **höy* “türbe/bark “anıt mezar” görünümlü -çadırdan- ev” + *ük* “yıkılan evlerin üst üste yapılarak katmanlaşmayla arkeolojik tepelik oluşumu”), tıpkı *sub+ar-* > *suvar-* “sulamak” gibi (Ağlayı Ağlayı Vardım Dinara). Burada b > v > y akıcılılaşması -sub > suw > suv > suy- olduğundan /y/ ünsüzü yardımcı ses, bağlayıcı ünsüz değil aslidir: *suy+u* “suyu”, +(y)I⁴ø “ünsüz erimesinden sonra konson düşün yardımcı ünlü asli ses olmuş ve y kaynaştırma ünsüzü ara girmiş” (< +(I)ğ) belirtme eki (accusative) bu örnekte ş “beş sözcüğünün sonunda ünsüz örneksenmiş ve +(r)Ar > +(ş)Ar olmuş”, s “iyelik ekinin asli konsonu”, n “prominal/zamir n'si” asli ünsüzleri gibi kaynaştırma ünsüzünü almamıştır.

fari- “ihtiyarlamak” (< *karı-* “yaşlanmak”), -DS’de bulunmayan bu kelime- *k > f* aykırılışma ile Veysel’in şiir dilinde halk söyleyişine bir örnektir (Güzel Seni Sarmak İçin). Elbette Türkçede kelime başında #f ünsüzü bulunmaz ama aykırılışmayla istisna olmuş.

gal- “kal-” (< **kā-* “koymak” -*l-* “edilgenlik eki- konulmak”), Yakutçada хаал- [*hāl-*] örneğine göre birincil uzun ünlü anlaşılmalıdır (Hacı Bektaş).

gen “uzun esenlikli zaman” (< ET *keñ* “geniş”), bugün Özbekçeden *kangash* [*kengeş*] “meclis” örneksemeye Türk Kengeşi “Türk Devletleri Birliği” var (Bir Ulu Ağaçtan Bir Yaprak Düşse).

göğ “yem yeşil, olgunlaşmamış, mavimsi, gök” (< *kō-k* “gök” > *kōk+(g)er-* “göğermek”), birincil uzun ünlü kısılırken söz başında ötümlüleşme şeklinde iz bırakırken söz sonunda da ilerlek ötümlüleşmeye dayana benzeşmeyle süreklileşmeye sebep olu (Derdimi Dökersem Derin Dereye), *gövel* “yeşil”, *göver* “yeşil soğan”, *gögeri/göveri* “taze dal, filiz” (Dinç, 2014 : 237), Uşak ve Mersin ağzı *göv* “yukarı, gök” türevleri de var (Cin, 2011: 37).

gövel “alaca yeşil başlı (erkek) ördek” (*gögel* < *gök* “açık mavi veya yeşil renk” +*l* “kıızıl, yeşil < yeşil gibi renk adlarında renk tonu belirten ek”), burada ünlü genişlemesi olmuştur (Turnam Senin Sunam Senin).

gubart- / *kubar-* “kabartmak” (*kabar-* “şişmek” < ET *kāp* “torba” < **kā-* “şişmek, sertleşmek”), uzun ünlünün izi olarak söz başında ötümlüleşme görüyor, sonra ilerlek benzeşmeyle iki ünlü arasında p > b ötümlüleşmesi de gerçekleşir (Bir Pipom Var Yamalıklı), (Esti Bahar Yeli Karlar Eridi).

gudur- “kudurmak” (Bahar Gelir Gudurusun Kızılırmak Seni), *gudur-* (< ET *kut* “baht, Tanrıca kunsanmışlık” [< **ku-* “Gök Tanrıdan gelen nidâ, Tanrının söylemesi.”] +*ur-* “delirmek” > [kökteş gövdede r > z ünsüz değişmesiyle] *kutuz* > *kuduz*).

gümüle- “gümlemek” (*gümü-ø+le-* < **gümü-g+le-* < Oğz. [EAT/ Ahmedî’nin İskendername’sinde 1389] *güm+ü-* “kulağı rahatsız edecek kadar ses çıkması” < *güm* “onomotophe”), burada dilde daha az çaba yasasının tersine (Öztürk, 2017: 764) arkaizmle /g/ ünsüzü eriyip düşse de ünlü korunmuştur (Uyandım Kuşların İnce Sesine).

herk et- “sürüldükten sonra tarlayı dinlenmeye bırakma, nadas” (< Ahıska/Gürcistan Türkçesi *herk et-*), muhtemelen *herk* (<< **kar²-ık* “harık”) olmalıdır ve Ermenice değildir (Derdimi Dökersem Derin Dereye). Şu varyantlar da var: *herik*, *hirik*. “Eğer ekilen tarla herk/ nadas ise, en yüksek verim ondan elde edilir. Herk ikinci yıl ekilirse (buna *herk ayağı* denir) verim biraz daha düşer. En fazla üç yıl (ki ona da kara çöp derler) ekildikten sonra dinlenmeye terk edilir.” (Köse 2017: 50). Veysel toprağın ikinci defa herk edilmesine *ikileme* der.

hirt-hış “kurumuş şeylerin kırılma ve ufalma sesi; kavga gürlütü” (Gezerken aklımın Evine Vardım). Tabiat taklidi şeklinde bir ikilemedir (Yıldız 2010: 59). L döngüsünün r < l > ş ünsüz yarılmasıyla *hir(t)* “kabuk kırılmasından çıkart sert ses” [/t/ dualitesi üzerine yine bir çokluk biçim biriminin gelmesi] < *hıl* > *hılç* > *hış* “daha hafif çıkan kırılma sesi, hatta sessizlik uyarımı olan bir nida” fonolojik başkalaşmayı oluşturur. Bu *rt* ligatürü eskiden beri ani hareketi ifade etmede tercih edilen tasviri bir çift sestir ve –örneklerin çokluğundan dolayı- işlek olduğu anlaşılmalıdır.

ırılmaz “ayrılmaz, çekilmez” (*adırıl-* < ET *adır-* “ayrılmak”), /r/ ünsüzünün düşmesi yerine /d/ ünsüzü d > y > ø akıcılaşarak ünlüleşip dümüştür (Bir Seher Vaktinde Gençlik Çağımda).

işinden egle- “iş yapmana engel olmak” (*iş*+ *in*+ “zamir n’si almış 3. teklik kişi eki” +*den* “karşılaştırma yaapan ablativ eki”, ET *iş*+*ig* “iş” < ET *iş* “ediş” + *éd* “işlenmiş şey” +*le-* “yararlı hâle getirmek”), Çuv. *ëç* [éç] “iş”, Kzk. *is* “iş”, Moğ. *ejil* “iş”, Kor. *il* “gün” +*ja* “cetvel”+ *li* “(sebebe) edatı olan ek”, Jap. 職 *ş*+*oku* “iş”, AA **il*, s < *ş* < *l* > *lç* > *ç* > *j* ses yarımlaştırılmasıyla L döngüsü görülür (Kulak Ver Sözüme Dinle Arkadaş.).

kan uykusu “koma” (E Uyg. *kān* “kan” + *øudi-* “uyumak” -*gu*+ “uyku” +*sı* “uykusu” < Kök. *kān* “kan” + *udı-* “uyumak”), *udıgu* > *uyuhu/uyuku* > *uyku*, Genel Türkçedeki *d/* > *y/* ünsüz değişmesi -Çuv. *ыйхă* *ıyha* “uyku” [d/ > r/, *ırha* beklenirdi, demek ki başka bir Türk lehçesinden alınmış.], büzülmeye Yak. *uū* “uyku” [<< **utuxu*], aşırı uzunlukla Halç *û* “uyku”, Karç.-Balk. *cuku* “uyku”, Trkm. *uuky* [üykü]; Jap. *surī-* “uyumak”, Kor. *jada-* “uyumak” < **dūdi* “uyumak”, orta hecede ünlü düşmesi *ı* > *u* > *ø*, bu ifade -DS’de yok olduğundan katkı ve tabu kelimeler bakımından Türk Anlam Bilimi için önemlidir (Dokuz Ay Koynunda Gezdirdi Beni Anam).

karametli “kara yazgılı” (*karabetli* “karayüzlü” < *kara* “siyah, fakir, ‘uğursuz’, kuzey” + *bét* “yüz” +*li* “sıfat eki”), -DS’de olmayan bu kelime- b > m ünsüz değişmesi olmuş (Irıdam mı Senin Adın). DS’de karanın “suç”, “iftira” anlamları var. III: maddedeki *kara* “gece bekçisi” Moğolca *kara-* “bakmak” kelimesinden gelir. Moğ. *karagul* “muhafız” > T *karakol* olmuştur. Moğolca siyah/kara *xap* [*har*], Çuv. *xypa* [*hura*] ve Kor. *꺆꺆* [*kuroi*] şeklindedir. Bugün TOKİ tarafından yapılan karakollara da buradan yola çıkılarak *kalekol* denildi. Türk lehçelerinde bu Moğolcadan alınan kelime (mesela Kzk.’da) *kara* “+e doğru” anlamında yönelme bildiren bir edattır. Kerametli ve karametli yalancı eş değer kelimedir.

kardaş “kardeş” (< *ka+r* “dualite eki” +*in* “rahim, tesniyeyi teklige indirerek organ adı yapan ek”+*da* “bulunma eki” +*eş* “vokal çatışmasına uğrayan kelime” < *ka*+ “akraba”+*daş* “akrabalış”) (Gel Birlik Kavline Girelim Kardaş). Ölçünlü dilde dış-arası *ş#* ünsüzün inceltici etkisiyle a > e şeklinde art damaktan ön damağa geçerek ünlü uyumu bozulmuştur. Kıpç. *haran*+*das* gibi Kor. *형* *hyeong* “(erkek) kardeş” sözcüğü dualitesizdir. Kadın ve kardeş ile ilgili kelimelerin türevlerinin kökünde **kā* “hisim” kök sözcüğü vardır. Eski Uygurcada ikileme *ka kadaş* [*kamız kadaşımız*] şeklinde birlikte çekimli olarak kullanılmaktadır (Keskin 2021: 163). Türkmençe ve ağızlarda *gardaş* ötümlü ünsüzle başladığından kök vokalindeki birincil uzun ünlü V:/ olduğu anlaşılmaktadır.

kavralaş- “güreşçilerin birbirini sıkı sıkıya tutup ileri geri sarması” (< ET *karva-* “elle yoklamak”, *kavra* “büyük ege” +*la-ş-*), o zaman kökteş kelime **karba*± (< **kar* “kol” > ET *karı* “ön kol” > *karı+ş* “baş ve küçük parmak uçları arasındaki mesafe”) olacağından metatezle ünsüzler yer değiştirmiştir -*kavra* olsa bile *kavralaşmak* DS’de bulunmamaktadır (Gezerken Aklımın Evine Vardım). Bu kelimenin dayandığı kök ise **ka* “göğsün alt kısmı, karın” +*l* “dualite” +*(i)l* “ek yığılması ve tenafür/kakfoni”, *karış* < **kalıl* şeklindedir.

kayak “erozyon” (< ET *kad-* “dönmek” -*(g)ak* “filden isim yapan ek”), ölçünlü dildeki kayma aracı “kızak” değil toprak kaymasıdır (Orman Yurdun Temelidir).

koca- “ihtiyarlamak” (Aramızı Kesti Dumanlı Dağlar), Sözcüğün kökteşi olan *koca* “saygın kişi” sonradan “(erkek) eş” anlamı kazanır. Sözcük *koca-* < *koca-(a)l-* [geçişsiz fiil] şekliyle gelir. *l#* ünsüz düşmesi “ihtiyar olmak” anlamıyla Yeni Türkçe döneminin sonlarına doğru olmuş olsa da Çağdaş Türkiye Türkçesinde “*Erdi her günümüne / Kocaldım günden güne*” (Orhan S. Orhon) ve “Çoktan kocaldı gönüm” (Fâruk N. Çamlıbel) “-Hecenin Beş-

Şairleri” tarafından okura anımsatılmıştır. Bk. kökteşi için Farsça kökenli kelimelerde *koca*.

koytak “güneş görmeyen çukur yer, kuz” (*kuytu* < *koytu* < Moğ. *qoitu* “art, gün görmeyen taraf, kuzey” < *qoi* “arka, art, geri”) (Türküz Türkü Çağırırız). Ölçünlü Türkçede *kutunun* günümüzdeki anlamı “sessiz, tenha, sapa” olmuştur.

kuğul kuğul “güvercin gibi kurum kurum kurumlanarak içerden karşılıklı ötüşen kumru sesi” (Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dillendi) -DS’de yok-.

kuşak “ (< ET *kur* “kol uzunluğunda kumaş” +*şa-* “bağlamak” –*k* “kuşanma, çadırın etrafına sarılan halka”; [*k* < *#h* > *g* > *η*], T *kur* ~ *kol* < **p*^h*ōla* > Kor. *pal* “kol”, Moğ. *gar* “kol”, Manç.-Tung. (Evenki) *ñale* “kol”; Çuv. *alā* “kol”, Yak. *ilii* “kol”, Halç. *qol* “kol”, Hakas-Füyu Kırğ. *xol* “kol”, Trkm. *gol*. Şiirde şöyle geçer: *gayret kuşağı* “gelinliğin üzerine bağlanan kırmızı kuşak” Burada asli *r* < **l* ünsüzü daha az çaba gereği *r* > *ø* şeklinde kelime içinde düşerek dilde ekonomikliği sağlamıştır (Sarsılmaz Halk Evi Sağlam Temeli).

kuz “kuzey, kuzeydeki soğuk yer” (ET *küz* “güneşsiz yer, gölge”), birincil uzun ünlü kısalması görülür (Siyah Tane Yeşil Donlar Giyersin). Kor. *chupda* “soğuk”, Moğ. *xoyd* “kuzey”, Jap. *kita* “kuzey”; -ünlü değişmesiyle- Çuv. *çer(çer)* “kuzey”, Yak. *hotu* “kuzey”. AA **ğōd*: Söz başında *h* < *#*ğ* > *k*, *ch*, *ç*; söz içinde V:/ birincil uzun ünlü dolayısıyla *ū* [dış kökü ünsüzünün daraltıcı etkisi] < *ō* > /*oy/* [alçalan diftong], dudaklılaşma sonrası *ōw* > *ob* > *op* > *up* labielleşmeyle dudak ünsüzünün oluşumu; kök vokalinden sonra gelen *d/* ünsüzü *t* [ilerlek ötümlüleşme] < *d/* > *r* Altayistikte Hazar Tamgası denilen sıralı kural gereği oluşur.

Menemen “İzmir’in bir ilçesi; kayğana” (*menemen* < *mele-ø+men* < *bele-g+men* < ET (DLT) *bele-* “bulaştırmak, boya sürmek; bezle kundaklamak” –*ala+man* “sarı renge çalan çalan”-; Türkmencede “*sargılt açık renk, öçüçisi sarı renk/açık sarımtırak renk, boz renk*” (Özkan 2004: 2286), Moğ. *belek* “armağan”), burada “*Menemen meselesi...*” denilerek meşhur 23 Aralık 1990 günü Kubilay’ın öldürülmesi olayı hatırlatılmaktadır. Veysel şiirinde boyamak anlamını da *bele-* şeklinde kullanımı (Türlü Türlü İrenklere Belenmiş).

(*Mezarlı Boyu* “Sivas’ta bir yatır yeri -boy (< ET *bod* “vücut”) uzantı anlamında, kanal boyu gibi-” (Arzusunu Çektiğim Beserek Dağı)) [GT’de ET’deki *d/*’ler *y/ d/* > *y/* olur.] -bu anlamıyla DS’de yok-.

ni’den “ne yaparsın?” (*ne ed-e+sin* < *né* + *et-e+sin*), şiirde vezin hereği ünlü çatışması dolaayısıyla hece düşmesi yapılmıştır (Yurt Ürünleri).

ol- (< *bol-*) {*an+da*} “olduğunda” (Mevlana’yı Ziyaret). Sivas yöresi Kadı Burhaneddin (1344, Kayseri-1398, Sivas) ve Kadı Darîr (Ö. 1350, Erzurum) zamanında XIV. yüzyıl Eski Anadolu sahasında Erken Azerbaycan Türkçesi dil adacağı idi. Mesela meşhur “Sarı Gelin” türküsünün bayatı metninde “*Men aşkından halyam* [XIV. asır Erken Azerbaycan Türkçesinde *hāliyā* “hālen” < tenvinli şekli *hāliyyen* < Ar. *hāl* “durum”] (*haberdarım*), / *Ahdime vefalyam*. / *Nolur aşık olanda*, / *Men de Allah kuluyam*.” şeklinde geçer.

ötür “örtü, giysi” (< örtü < ET örtüg), *rt X tr* metateziyle oluşmuş bir kelimedir (Bir Pipom Var Yamalıklı). Antakya ağzındaki ötür “koku” (< Ar. *ıtr* “güzel koku”) yalancı eşdeğer bir kelimedir.

pepelen- “kekelemek” (< *pepe* “kekeme”), file dönüştürülmüş şekliyle -DS’de olmayıp-birleşik yazılan tabiat taklidi/onomothope bir kelimedir (Senin Yolunda). Darende ve Gürün üzerinden Sivas ağzı bağlantısı var. Pütürge-Malatya ağzında *kekeç* “dili tutulmuş” denilir

ve aynı zamanda *Pepegiller* diye bir sülalenin lakabıdır. Tarama Sözlüğünde *kekeç* “kekeme, peltek, pepeme” diye geçer. Özb. *gachcha ~ gachcha* [gäççe] (< Çağ. *keççe*) şeklindedir (Rahimi, 2019: 1303).

pür ~ pir “yaprak” (Halç. *hel* “taze, yaş” Çuv. *пырчы* [*pırçı*] “burçak” < **p^hōla* “taze, ıslak” > Kor. *phur ~pir* “ot”, Moğ. öle “yaş, taze” Manç.-Tung. (Evk.) *huli* “yaş, taze”, Jap. 葉 *ha* “yaprak” < *hal* < **p^hōla* > Halç. *hel*. Kelime başında #**p* > *h, f, 0* (Choi, 2019: 26); *r* < *l* / > *ş* ses yarılmaması sonrası L döngüsü. Sivas ağzında “ardıç ve çam ağaçlarının yapraklı ince dalları, ağaçların budanmış ince dalları” anlamıyla geçer ve Derleme Sözlüğünde farklı yan anlamlarda bol örneği var (Memlekete Destan Oldum).

sav “haber, uzun söz, iddia” (< YT (Osm.) *sāv* “söz, lakırtı; kıssa, hikâye” ~ Çağ. *sav* “şöhret” < OT (DLT) *sāv* “ata sözü, haber, havadis, mektup, öğüt” ~ EAT *sāv* “söz” ~ Kıpç. *sāv* “iddia” < ET *sāb* “söz, haber” < *sā-* “düşünmek, saymak” [Özb. *sākçı* “gözcü, bekçi”, bugün /o/ ile yazılan yuvarlak /ā/ kök vokalindeki birincil uzun ünlüye V:/ delalet eder.]), bu kelime kökünden Krh. (DLT) *sawçı* “elçi, peygamber” > Harzm. *savcı* “peygamber” > Çağ. *savçı* “şöhret, kılavuz, görücü, mabeynci, miyancı, mersul” iken Osm. *müddeiumumilik* yerine Türkiye Türkçesinde *savcı* “iddia makamı” anlamında kullanılmaktadır (Yurt Ürünleri). XVI. asra kadar Osmanlı Türkçesinde kullanıldı. Hatta *söz sāv* ikilemesi Tarama Sözlüğünde geçmektedir. Hatta bülbülün âşık olduğu güle o güzel ötüşü de *sav* ile tavsif edilir. ÇTL (Kzk.) *sauşı* “savcı” ve Trk. *savçı* “dünürücü” şekli de var. Bu kelime b > w > v > y değişimi Özb. *saylav* “seçim” << **sablagu* Kıpçakça diyalekt karakterli örnek kelime de devam eder (Kavallı, 2021: 337).

savak “aptal, şaşkın” (< *sav-ak* < **sāl-* “göndermek” > -büzülmenin tersi olan gerilmeyle ünlü yarılmaması sonrası fricative konson türemesi- DLT *sawul-* “batmak”), **sāl-* > *sal-* “uzaklaştırmak, göndermek” (Uyan Bu Gafletten), Orta Türkçe dönemine kadar görülen tarihi ses olayı gerilmeden dolayı halk etimolojisiyle *sav-* fiil ve isim kökü türetilmiş ve oradan da *savak* denilmiştir. Böylece *savak* ölçünlü dilde “barajın fazla suyunu nehre gönderen düzenek” anlamındayken halk dilinde mecazen “sersem” anlamını kazanmıştır. İsim köküne de ek getirilerek *sav+sa-* “savmak istemek” -*k* “ihmalci” +*la-* “ihmal etmek”.

sepele- “yağmurun hafifçe tanelmesi” (< *sep-* “saçmak” - *ele-* “tekerrür bildiren ek” > *serpele-*), *sep-* ve *serp-* her iki şekil de var. Ancak **çal²*- “vurmak” > *çarp-* örnekesmesiyle tekrarı ifade eden titretilmiş /t/ ünsüzü sonradan türemiştir (Buran 2011: 3).

sile “silme, hububat için kullanılan ölçü kabının üstünü dümdüz sıvazlama” (< *sil-e*), kalıcı isim yapan gerundium ekiyle türetilmiş âlet ismi (Benden Selam Söylen Vefasız Yâre). bakraç, sitil anlamı da var.

sin “mezar” (< ET *sı-* “kırmak, kazımak” -*n* “kazılan, mezar”), diş ünsüzleri yanlarındaki kalın ünlüleri inceltir (Gönül Bir Güzeli Sevmiş Ayrılmaz). Sımkıç “kırık tevi eden halk otacısı” da buradan gelir.

sor- “emmek” (< ET *sōr-* “emerek içine çekmek”), burada uzun ünlü kısalması olmuştur (Ne Acayip Bir Zaman Uğradık). Yalancı eşdeğer sözcük olan *sor-* < Moğ. *sura-* “peşinden gitmek, araştırmak” kelimesinden gelir.

soyka “-ölünün üzerinden çıkan- işe yaramaz şeyler” (< Moğ. *sauka* “hediye, armağan”) (Olsaydı Cephede Kahraman Asker), Anadolu ağızlarında *soyha* şekli de var. Irak

Türkmencesinde *savxa* “öelen şahsın üzerinden çıkan süs eşyaları”, Konya ağzında *savğa* “armağan”, Çankırı ağzında *çavga* “geçirilen kazadan sonra şükran niyetine verilen yemek”, Osm. *şavka* ~ *şavğa* “tutsaklardan alınan vergi”, Moğol lehçelerinde ekli şekliyle *savga+t* (Schönig 2000: 163) Kazak Türkçesinde kök şekliyle *sıy* “armağan”, ekli şekliyle Kzk.-Kırg. *sıylık* “hediyelik” biçimindedir.

süve ~ *söve* “kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve” (< ET *söbek* “oval, kapı mili” [bk. ET *süبری*- “sivrilmek” < **süb* “sivri” +*re*- “isimden geçişsiz fiil yapan ek (Eckmann 2013: 58)” < **sü*- “uzamak” < *sü±* > kötesi *sü* “ordu”] > **sövig* > Osm. *sövi* “kapı kolu” (Öz 1944: 145), burada kelime sonunda *k#* > *g* > *v* > *ø* ile süreklileşme sonrası ünsüz erimesi sonucu ünsüz düşmesi ve yuvarlak ünlüden sonra iki ünlü arasında /b/ > *v* ünsüz değişmesiyle birlikte kelime başındaki diş ünsüzünün daraltıcı tesiriyle *ö* > *ü* değişmesi olmuştur (Orman Yurdun Temelidir). Pütürge-Malatya ağzında *süyek* ~ *süvek* (< *söbek*) ev damının (çatısının) saçakları olarak konan ve yağmurun duvarı ıslatmasını önleyen uzun sal taşlar.

Şatır “Ozanın soyadı; neşeli; şen şatır ikilemesinde geçer; vezirin yanında yürüyen görevli anlamı da var” (Arzusunu Çektiğim Beserek Dağı)

tala- “yağmalamak, dağıtmak” (Çağ. *talay*, Kıpç. *talav* “yağma” < *tala-(a)gu* > Moğ. *tala-gan* “akın” > Far. *tālān* “yağma, çapul”) sözcüğü arkaik şekle yakın olan Korecedeki şekli metatezli biçimiyle Moğolcada *тамлах tamlakh* “işkençe” şeklindedir. Ağızlarda **tāla*- > *dala*- “ısırmak” varyantı var. Birleşik şeklindeki Kor. *yagthalmul* “yağma, olca” sözcüğünde *talmul* “susuz bırakma (bir nevi işkençe, *mul* = *mur* “yağan su”)) kökü dikkat çekicidir. Ayrıca *yag-talha-da* “ganimet” sözcüğünün kökü *talha* “kaçmak” da semantik ve fonetik alakasıyla *tala* ‘yı destekleyicidir (Emeklerim Zay’eyledi).

tav ([Kıp. /w/# < OT /ğ/#]) “besi durumu” < ET **tağ* “dağ” +*lan*- “(dağ gibi olmak) şişmanlamak”; diğer anlamları için bk. DS. Kaynak dile göre benzer -yalancı eşdeğer- ama alakasız olan iki kelime daha var: Far. *tāb(iden)* ~ (*b* > *f*) *taftēn* “ateşin hararetinin artması, parlamak”, *tāb* > *tāv* “ısı”; Ar. *tāw* “razı etmek”.

tekleme “seyrek” (< ET *tek* “yalnız”), halk ağzında kelime yapımı zengindir (Dünyada Tükenmez Murad Var İmiş).

tor “ürkek, çekingen, acemi, yabancı, olgunlaşmamış, alışık olmayan, fidan, soğuk kanlı, aptal, kibirli; muhtemelen DLT’deki *tor* “tuzak ağı” mecazen anlam genişlemesine uğramış.” (Âleme Yâr Olsam Yâr Bana Küser) -bu anlamıyla DS’de yok-.

ud “utanma, sıkılma” (Âleme Yâr Olsam Yâr Bana Küser), *ut+a-n-* (< **ud+u-t+la-n-* > *uw+u-t+la-n-*; -nadiren *d/* > *w/* değişmesi- *adut* > *awuç* ve *yoğur-t* gibi).

uçmak “cennet” (Eski Uyg. *uštmaḥ* < Soğd. *uštmaḥ* > ET (Krh.) *uçmaḥ* KB > OT Harzm. *uçmaḥ*, EAT *uçmaḥ*, *uçmağ* ve *uçmaḥ* > Çağ. *uçmaḥ*, *uçmağ* “sevinmek”) (Karadeniz 2016: 90), (Veysel Öbür Dünyada). Karşıtı EAT *tamu* (İnsanoğlu Doğru Yoldan Şaşmazdı) < *tamağ* “cehennem” olan kavram Köktürk inancında yoktur, sadece cennet vardır. Kısaltması NF olan Osman Nedim Tuna’nın dördüncü ve son öğrencisi olarak Nicholas Poppe danışmanlığında hazırladığı “Studies on Nahju’l-Faradis: A Method for Turkic Historical Dialectology, University of Washington 1968” doktora tezi meşhurdur. Sonra Janos Eckmann’ın metin neşrinin dizinini Aysun Ata hazırladı. Soğd. *uštmaḥ* < *Soğd. *uštmaḥ* > *uštmax*, *wištmaḥ/-xu*, *wāštmaḥ*, *w(a)štmaḥ* “cennet” sözcüğünde *çt* > *št* ünsüz değişmesi Soğdcada gerçekleşmiştir

(Yoshida 2009: 287). Soğd. *uštmax* < **ue-* “uçmak”, Başk. dial. *oźmaq* “kaybolmak, yoldan çıkmak” -(< ET (Irk Bitig) *kuş oğlu uça aztı* “kuş yavrusu uçarak kayboldu”), TT *az-* “şaşmak” (< ET *oz-*)- Soğd. *wstm* ‘x’ < < Avesta *vahištVm* “daha iyi” > Pers. *wehišt* > Far. *béhišt* “cennet” (Dybo, 2004: 788, 5. madde).

ürgülenir “yavaşça sallanır” (< ırğa-g+la- “yerinden oynatmak” (Nerede Görsem Yan Kaçar). Ayrıca ırğandı köprü “eskiden kale kapılarının önündeki hendekler üzerine bocurgatla (yük kaldırma makarası) kaldırılıp indirilen köprü.” Kelime başında #y türemesiyle ağızlarda *yırgan-* şekli de görülebilir. Argoda ırğalamaz “ilgilendirmez” anlamı kazandırmıştır. -DS’de yok-

yad et- “ayırarak” (< ET *yār* “yabancı”), birincil uzun ünlü kısalırken *t* > *d* ötümlüleşmesi oluyor (Yel Estikçe Dalgaları Dalları).

yam “yana, +den beri” < *yan-* “hata etmek” –*a* kalıcı isim yapan zarf-fiil eki (Bu Dünyayı Kuran Mimar).

yedin ~ *yersin* (< *yé-* [Yakutçada yükselen diftongla *sie-*, Türkmencede alçalan diftongla *iy-*, Halaççada aşırı uzunlukla *yé-*, Azerbaycan Türkçesinde kapalı *é/* ile *yé-*, birincil uzun ünlüye dayanan kök vokalindeki kapalı *é/* ilk defa Yenisey Yazıtlarında iç içe geçmiş iki ter kavis **𐰽** şeklinde görülür.]) “yuttun anlamında, nehrin suya düşeni alıp götürmesi” (Bahar Gelir Kudurursun Kızıl Irmak Seni).

yeldir- “aceleyle koşmak” (< *yel-* “koşturmak, acele etmek” –*dir-* “fiilden fiil yapma ettirgenlik çatı eki), muhtemelen *yet-* “acele edip ulaşmak” < *ye-* > *yel-* örneklerinde çatı eklerinin kalıplaşması, kelime köküyle kalıplaşmış gövde oluşturması görülür ve *yel* “çırpınan, rüzgar” ile de kökteştir. O zaman *yel-* < *yel±* > *yel* olur (Mecnun Gibi Dolanıyorum Çöllerde). Kelimenin kökü AA **del±* olmalıdır. Söz başında #*d: d, n, y, s, c, ç, j, ø* gereği; Moğ. *sal(xı)* “rüzgar”, Çuv. çil “yel”, Kzk. *ji* “yel”l, Kırg. *cıl* “yel”, Fü-yu Kırg. çil “yel”, Nog. *el* “yel”, Karaçay-Balk. *djel* “yel” Özb. *salqın* “rüzgar”, Manç.-Tunguz (Evenki) *salgın* “yel”, Mac. *szél* “yel”, Bulg. *iel* “yel”. Belki Far. *nıl* “su rengi, çivit rengi” de bu kelimeye dayanır.

yohtur “yoktur” (*yok tur-ur* < ET *yod-* “silmek” –(*u*)*k* < AT *yōk* “bozulmuş”), *d/* > *y/* > *ø* ünsüz akıcılaşmış orta hecede vurgu zayıflığından düşerken *o X u* ünlü çatışmasında dar ünlü daha zayıf olduğundan düşerken birincil uzun ünlü kısalırken bıraktığı ses enerjisiyle *k* > *h* > *h* süreklileşmesi oluşur (Derdim Türlü Türlü Yoktur İlacım “Ömür Kervanı”).

yoz “yabancı, kısır, faydasız” (*yavuz* “kötü” < ET *yabız* “fena”), daha sonra 88. İslam Halifesi Râfîzî mezhebinden Safevî hükümdarı Şah İsmâil’i mağlup eden ve Sünnî halkın hâmisisi olan ve *Tatar Türkçesini* de bilen I. Selim Şah (1470-1520) azatlı Türk emirlerden gelen son Memlük Sultanı *Memlük El Melikü’l Eşref Tomanbay*’ı (1474-1517) idam ettirerek -ki böylece zaten Kuzeyde tutunamayan Altın Orda Devleti (1242-1502) ile beraber Eyyubi Devleti yerine kurulan Ed-Devleti’t-Türkiye de yıkıldığından Kıpçakça - Ana unsuru Kıpçakçaya dayanan Oğuz tesirindeki Kırım Tatar Türkçesi/Kırım Tatarşa lehçesinin arşivlerindeki XVIII. yüzyıla ait Seit Muhammet Rıza’nın Essebu’s-Seyyar ‘Yedi Gezegen’ gibi el yazması eserler hariç (Sevortyan 1966: 2)- Yeni Türkçe döneminde yok oldu.- *Hâdim ’ül-Haremeyn ’uş-Şerifeyn* “Mekke ve Medine’nin Hizmetkârı” olduğundan anlam iyileşmesiyle *Yavuz* “yiğit” adıyla meşhur olur (Emecen 2011: 134).

yun- “yıkılmak” (< ET *yū-* “yıkamak” –*n-* “yapma, olma ifade eden fiilden fiil yapma

dönüşlülük çatı eki), Krh. *yun-* “yıkankmak” KB (3285), *yun-ak* “yıkama yeri” < *yu-n-(i)g* > ET *yuy* > *yün*. DS’de iyice temizlenmek anlamı da var (Türlü Türlü İrenklere Belenmiş). Halç. *yü-* “yıkamak”, Özb. *yuvin-* “yıkankmak”, Kzk. *juw-* “yakamak”, -y = s denkliği ile- Yak. *suuy-* “banyo yapmak” < AA * $\delta\delta l^2 u-$ > Kor. *mog-yog* “banyo” < *mog* “boyun, vücut” + *yo-* “yıkak” -g “yıkama(k)”.

zurba zurba “kuş sürüsü” (<* *sürüg be sürüg* “sürü sürü”) ikilemesinde ünllerde sıra değiştirme ve /g/ ünsüzü erimesi neticesinde ünsüz düşmesinden sonra #s > #z ünsüz değişmesi olmuştur (Bizim Eller Yaylasına Yürümüş). Çünkü *sür-* “gütmek” anlamı da hayvanattan kuşları hatırlatır.

2.2. Türkçe kökenli ekler

{+(y)A} Ana Oğuzcadan itibaren var olan -Ana Karlukça +gA yönelme ekinden gelmeyen- bu arkaik ek eğer kaynak dilden alınan kelimedede asli uzun ünlü varsa ki ozaman ince telaffuz edilmesinden dolayı her ne kadar ünlü uyumu bozulmuş görünse de aslında â-e ünlü dizimi sırayı bozmamaktadır. Örnek: *hünkar+e* (< *hünkâr* “sultan” < Far. *h'and-gâr* < *h'and* “efendi”), bu kökten evrilen *hudâvendigâr* “cihana hükmeden” (1484 kayıtlarına göre) Bursa için de eyalet adı olarak kullanılırdı. Kosova’da sırtından bıçaklanarak şehit edilen üçüncü Osmanlı hakanı I. Murad’ın (1326-1389) unvanıdır. Ayrıca velilerin ve yeniçerilerin gönül sultanı Hacı Bektaş Velinin unvanı da *Hünkâr Hazretleri*’dir.

{-(y)A+m/k } (<< -(y)A “istek eki” +m “iyelik kökenli 1. teklik kişi eki”), ölçünlü yazı dilinde emir kişi +*Ayim+ø* < -*AyIn* “1. teklik kişi emir eki” + \emptyset “her şahıs için ayrı bir emir eki olduğundan kişi eki yok” isteğe kaydırılmış ve şekli emir, fonksiyonu (görevi) istek olmuştur. Örnek: *dök-e+m* [taşralı ağzı] (Kaldırsan Perdeyi Dökem Suçumu), Osmanlıda *dökevüz* < *dökebiz*, ölçünlü dilde *dökeyim*, *alam* “alayım” (Hastane). Birinci çokluk kişi şekli de var: Osm. *düşünevüz* şekli devam etmeyince yanlış analogi/örnekseme ile -aslında Türkçede +k diye bir çokluk eki yoktur. Toharcadan Türkçeye alınan ök pekiştirme edatıyla önce -dUk sıfat-fiilinin, sonra -dI’k yaşanılan geçmiş zaman eki oluşmuş ve örneklendirilmiştir- *düşün-e+k* “düşünelim” (Seksen Yıllık Yolu Biraz Düşünek). ...çek-e+k “çekelim” (Sen Olmasan Ben Olmazdım.).

{-Al+}{-All < -(y)All < -gAll > TT (y)All } *gel-el* “geleli”, *geleden beri* “geldiğinden beri” (Denizaltı Dumlupınar Kazası). Eski Türkiye Türkçesinde kullanımı olan bir şekildir. Yunus Emre’den iki örnek: “*Yine esridi Yunus, Taptuk yüzün göreliden*”, “*Ol dost yüzün göreliden aklım başa gelmez benim*” (Koca ve Koca, 2021: 136).

{-e+n}{< -e “istek eki” +n “iyelik kökenli 2. işi eki”), *söylen* “söyleyin” (Benden Selam Söylen Vefasız Yare).

{-DI+} (< -du “yaşanılan geçmiş zaman eki”+iyelik kökenli kişi eki), *ko-du* “koydu” (< *koy-* < *kod-* < AT **kōd-* < **kō-* > *ko-* “bırak”), d > y > ø akıclılaşma sonrası ünsüz düşmesi olur (İtimat Edersen Benim Sözüme). Kzk. *ğoy* “olumlama edati” da bu kelimeye dayanır.

{-(I)n-}{< -(I)n-} “ dönüşlülük çatı eki”, *kızın-* “ısnmak” (Esti Bahar Yeli Karlar Eridi). Kelimenin **kız* “kırmızı” kökü *helke* ve bakır örneğinde izah edildiği üzere h >> k ve l > r ünsüz değişmesi ile a > ı ünlü değişmesi sonucu *kır* < AA **p^hal²* “al, kırmızı, parlak” > *kız* ve *al* fonosemantik-başkalaşmayla oluşmuş varyantlara dönüşmüştür. Muhtemelen *kır*

“kırmızı” ve *mi:s* “larva” birleşmesiyle diğer dillere de değişik varyantlarla geçmiştir. Sonra aynı kelime Farsçadan Arapçaya *kırmızı* “larvadan elde edilen parlak kırmızı boya” oradan da Türkçeye geçmiştir.

{-(I')yo+m} (<< F-(y)A “vokal zarf-fiil eki” *yoru-* “tasviri fiil” -r “geniş zaman eki” +ben “1. teklik kişi zamiri”), *yüyrom*, *arıyom*, *görüyom* (Uzun İnce Bir Yoldayım), *dolanıyom* (Mecnun Gibi Dolanıyom Çöllerde), *arzuluıyom* (Siz Sağolun Biz Selamet Gidelim).

{+1-dı+ø} (<< ér- “cevheri fiil” -di “yaşanılan geçmiş zaman eki” + ø 3. teklik kişi), *varıdı* “var idi, vardı” (Güzel Seni Sormak İçin).

{-(I)t-} (< ET -(I)t-), *soyut-* “soyundurmak” (< ET *soy-* “hayvanın derisini yüzmek”), geçişli “nesne alan” fiil, bk. *giyit-* (Dokuz Ay Koynunda Gezdirirdi Beni Anam); *giyit-* “giydirmek” (< ET *ked-* “giymek”), kök vokalinin sonra d/> y/ ünsüz değişmesi ve ölçünlü dilde alışılmamış çatı ekinin kullanılması söz konusudur. (Dokuz Ay Koynunda Gezdirirdi Beni Anam). Bu fiilden fiil yapma çatı ettirgenlik eki {-(i)t-} her fiile getirilmez. Ancak *vokaller*; *l*, *r*, *m* -ki burada *y-* sonantları ve *ç*, *k*, *p* ötümsüzleriyle biten eylem köklerine getirilir ancak taklidi/yansımali onomotophe kelimelerde -Kıpç. çaw “ses, nida”- *çağ+ı-r-* (Koca ve Koca, 2021: 187) ~ *çığır-* şekli < *çağ+kır- > çağ+øır- olmalı tıpkı öksür- < öskür- gibi. Burada /gk/ tenafüründen dolayı kakfoni oluşmasın diye *k* > ø ünsüz düşmesi olmuştur.

{-(I)r-} (< -r-), *yetirdi* “yetiştirdi”, burada çatı eki yığılması olmamıştır (Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım Kara Toprak). Tarihî dönemde ünlülerle biten eylemlerin üzerine geldiği görülmektedir ancak taklidi kelimelerde (Koca ve Koca, 2021: 174).

{+k} (< Toharca ök “pekiştirme edatının eklenmesi” [İyelik kökenli birinci çokluk kişi ekinin -DUK “sıfat-fiil eki” < di+ök-] örneksemeye dilek-istek kipi birinci çokluk kişi ekinde görülmesi), *böl-üş-e+k* ve *dök-e+k* (Benden Selam Söylen Vefasız Yare).

{+leğın} (< +le-^egü+n > +ileyi+n < +celeyin > +cileyi+n > +ileyi+n > *layı+n*). [Burada ölçünlü yazı dilinde analogi ile ğ > y ünsüz değişmesi kolektif tekillikteki *biregü* “birisi” > *birey* “fert” gibi olmuştur. Bu eskicil (arkaizm) bir özelliktir. Kıpçak Türkçesinin -(U/A) w < -AgU filimsi (eylem adı) yapan mastar ekinin oluşturduğu partisip üzerine prominal zamir n’si değil, birliktelik bilddiren ve zman zaarfı yapan instrumental/vasıta eki *yyazın*, *kışın* örneğindeki gibi gelmiştir. Eski Türkçede *ikilegün* (Tekin, 2015: 220) < **ikkiçelegün* (/ç/ ötümsüz konsonunun tesiriyle gerilek uzak benzeşmeyle kök vokalindeki birincil uzun ünlü V:/ kısırlırlen ünsüz uzaması da denilebilecek konson ikizleşmesi olmuştur.) < *(y)igirçelegün < **di:gil²+çe+le-^egü+n*. Burada yeri gelmişken 20 rakamının sayı adı da *yirmi* < **yegirmiş* < **yegir* “2” +*mil* “10” şeklinde zikredilmiş olsun. Önce +CA eşitlik eki üzerine zarf eki gelerek gibi ve göre anlamında Eski Türkiye Türkçesinde kullanılırdı]. Yunus Emre’nin meşhur “*A bülbülüm uslu musun / kafeslerde besli misin / Bencileyin yaşlı musun / Garip garip ötme bülbül*” ilahisi hemen akla gelir. Eski Uygur Türkçesinde gerilek benzeşmeyle ekin *ançolayı* şeklinde yuvarlaklaştığı görülür. Burada *bunce leğın* (Ağlalyalım Atatürk’e) şeklinde Eski Uygur imlâsındaki gibi söylenip ayrı yazılışı dikkat çekicidir. Ancak ekleşmenin bitimini gösteren kişi ekinin üzerine equative ekini kaybettikten sonra *EAT*’de *dileğınleyin*, *umduğumlayın* şeklinde birleşik yazılması artık ekleştiğini gösterir.

{+ler} (*l* > *r*’den sonra ek yığılmasıyla +*lAr* < +*lXr* < *+*L*) *ehbab+ler* “ahbablar” (< Ar. *ahbâb* “dostlar” [çoğul şekli] < *habîb* “sevgili” < *h^abb* kökünden gelir). Telaffuzunda

son hecedeki /ā/ ünlüsü uzun olduğundan *-gil*, *-ken*, *-leyin*, *-mtrak*, *-yor* ekleri gibi damak uyumuna uymamış gibi görünse de art damaktan ön damağa sıra değiştirme şekli değil de ön damak uyumunu aslen devam ettirmedi. Son ünlüleri art damak sırasından olmasına rağmen son ünsüzleri ince söylenen bazı alıntı kelimeler ön damak ünlülü ekler alır ve genellikle son hecede *-nadiren* orta hecede- asli uzun ünlü bulunduran *hakikat / hakikati*, *helâl / helalimiz*, *idrâk / idrakimiz*, *kabûl / kabulü*, *sâ'at / saate*, *sadâkat / sadakati* vb. bir kaynak dil olan Arapçadan kelimelerdeki gibi Veysel'in dilinde *ahbâb / ehbabler* olunca ince sıradan uyum oluşmuştur. Ekin Altay dillerinde *-*l*, **n*, **s*, **t*, **r-* değişik çokluk şekilleri ve Çuvaşça (Yılmaz, 2002: 30) *-morfo-fonemik değişmeyle-* (N+i “iyelik” +*sem* “çokluk” *sayu+n* “instrumental ile genişleme” < İT **sa-* “düşünmek” *-yu* [kalıplaşmış zarf-fiil] “her”) hariç Türk lehçelerinde *-[labialacraction ile ve sonant uyumu ilavesiyle] +IOr; +nOr; +TOr; +TAr; +nAr; +zAr; +Ar;* Tatarva *+AlAr-* şekilleri vardır (Alkaya, 2022: 18). Yalancı eşdeğere örnek olabilecek *-#o* ve */t/* fenomeninin düşmesi ve LIR // ŞAZ denkliği gereği *-EBT* daha arkaik olduğundan- *u > a* ünlü değişmesi sonucu büzülme ile- Çuv. *lar-* “oturmak” < **ılar-* < **olur-* (Ceylan, 1997: 178) < **oltur-* kelimesi de her ne kadar eke benzerlik gösterse de görüldüğü üzere alakası yoktur.

{*-mA+*} (*-ma* “olumsuzluk eki” +*ø* 3. teklik kişi eki), Kuzey Türk lehçelerinde *-mesela* Kazak Türkçesinde- dil uyumuna göre ötümsüz ünsüzlerle bitenlerde *#p; m#, n#, ŋ#, z#* ünsüzleri ile bitenlerde *#b;* ünlü ve ötümlü ünsüz olup ötümlü karşılığı olmayan akıcı ünsüzler (sonantlar) *l#, r#, w#, y#* ile bitenlerde *#m* ünsüzleri ekin başında görülür. Şiirde *ko-ma* “bırakma” (< *koy-* < *kod-* < AT **kōd-* < **kō-* > *ko -n-* türevleri), *yüzü koy-u* “kalıcı zaarf-fiil eki +*n* “instrumenla vasıta eki” şeklinde geçer (Turnam Senin Sunam Senin).. Ayrıca bk. *ko-ma*.

{*-MAC*} (< *-ma* “hafif mastar eki” +*aş* “yemek”), *Germeç* “Mevki adı: Şarkışla ile Akdağmadeni arasında Kızılcıcaova köyünün yaylası. Sözlük anlamı: Bahçe Kapısı” (< *germeç* < ET *ker-* “enlemesine kesmek, ipi çekerek uzatmak” *-MAC* “işlek olmayan fiilden isim yapma ekidir” < *-ma* “daha çok yemek ve oyun adı yapmak için sonraki ikincil kelimeyle birleşir” +*aş* ‘yemek’ [ek ve ikincil kelime birleşmesinden oluşan ek], burada fonetik gelişimin tersine *-sütlaç*, *güllaç* gibi- *ş > ç* ünsüz değişmesi var (Sinemi Yakıyor Sılanın Aşkı); Trkm. *kak-maç* ~*kart-maç* “kurutulmuş et”, İsp. *ger-meç* “perde”, Afyon *doğra-maç* “yemek adı”, Kars *gizlen-paç* “çocuk oyunu”, Konya-Kulu *döğ-meç* “yemek adı”, Konya *omaç* ~*ovmaç* ~*oğmaç* “bulamaç gibi bir Yörük yemeği”; *bazla-maç* “sac pidesi” *-EAT* (DK) *bazlammaç-*, TT *bula-maç* “üzüm şiresinden yapılan bir tatlı”, *çığırt-maç* “bir kuş cinsi”, *sığırt-* “ışlık çalmak” *-maç* “çoban”; YT *kul-maç*, *dilmaç* “tercüman”, *yurt-maç* “çapraz, şaşı”, *kurut-maç* “bugudi”, *sar-maç* “kompresör”, *sık-maç* “meyve suyu çıkaran alet”, *soğut-maç* “soğutucu”; ; Krh. (DLT) *kömeç* < *köm-meç* “çörek”; Çağ. *kavur-maç* “kavrulmuş et; < (DLT) *koğur-maç* “kavrulmuş buğday”, DLT *yörge-* “sarmak” *-meç* “bumbar”, *tut-maç* ‘tel şehriye’ vb.”), çit kapısı anlamı önceden tespit edilse de yer adı olarak-DS’de yok- bu anlamı derleme çalışmalarına bir katkıdır (Ercilasun 1973: 85). Ayrıca DS’de şu örnekler de var: *büz-meç* “kesenin ipe büzülen ağız kısmı”, *bas-maç* “ızgara köfte”, *bas-maç* “yazı tura oyunu” (Koraş 2001: 354). Kars *gizlen-paç* “çocuk oyunu” ötümsüz örneği iken Kıpçak lehçelerindeki sonant uyumuna benzer başka çocuk oyunları da var: *atlambaç* < *atlan-baç*, *dolambaç* < *dolan-baç*, *saklambaç* < *saklan-baç* (Koca ve Koca, 2021: 154).

{*-mA-k*} “*-me-(y)iz*”, *Hiçbir türlü çekmek darlık*. “Hiçbir türlü darlık çekmeyiz.”

Burada kişi ekinde *-Dik* sıfat-fiil şeklinin birinci çokluk kişi yaşanılan geçmiş zamanında kullanılmasının örneksenmesi görülür (Oku Benim Cici Yavrum).

{+ø} “sıfır accusative” *kendin+ø naza çekmek* “kendini naza çekmek” (Ala Gözlü Benli Dilber). Şiirde vezin gereği kullanılabilir. Köktürkçe ve Karahanlıcada da *-minde söz+ø+ø+ø* “benim söz(ümü)”, *yaruttu ajun+ø* “dünyayı yarattı”- var olan (Mert, 2019: 436) eksiz ama görevi olan nesne/yükleme durumu Eski Türkiye Türkçesinde rastlanılan bir söyleyiş tarzıdır. Birkaç örnek daha var: *çapa+sın+ø vur-* “çapasını (küçük kazmasını) vurmak” (Emeklerim Zay’eyledi Sel Benim); *kolun+ø* “kolunu” (Kara Toprak); *arzu+sun+ø* “arzusunu” (Beserek Dağı).

{-ø+} (< -ø “geniş zaman eki” +*kişi eki*) *ne den* “ne dersin” (<*ne de- ø+n*), burada sıfır şekil birimli geniş zaman eki söz konusudur (Dünya Bir Dolap Ki Durmadan Döner).

{+y+ø} (< +*η+ø*), *iradey* “iradeni” (Âşıklar Karadeniz Gibi Kükrer Coşarsa), 2. Kişi iyelik eki üzerine sıfır accusative “belirtme” ad durumu eki gelmiştir. Bu ikinci şahıs iyelik eki burada iyice akıcılaşırken Irak Türkmen ağzında ise çift dudak +*η* > +*w* (*zülfiwü* “saçını” gibi) olur.

{-(y)In} (< -(y)In+ø) “istek fonksiyonunda şahıs eki almayan 2. teklik kişi eki emir eki” örnekleri: *dolaşın gelin, ulaşın gelin, karışın* (Kızılırmak), *deyin* “söyleyin” (Ağlalyım Atatürk’e), *söylen* (Ey Hocam Karışma Hikmetullaha).

{-(y)I} (< (y)U), *ağlayı ağlayı* “ağlaya ağlaya” vokal gerundium ile ikileme yapılmıştır (Ağlayı Ağlayı Vardım Pınara).

{+(y)InAn/+IlyAn} (< +(y)In+An/ +ile+(y)+in), “ile bağlama edatı görevinde instrumental/vasıta eki yığılması”, *kazmayınan* “kazma ile” (Benim Sadık Yârim Kara Topraktır), *sapanınan* “saban ile” (Derdimi Dökersem Derin Dereye). Kazak Türkçesinde +*MAN+An* (< *bir+il-e+n*), ünlü ve sonantlardan sonra +*men*, ötümlü ünsüzlerden sonra +*ben*, ötümsüz ünsüzlerden sonra +*pen* şekilleri var. Ayrıca *bile* “birlikte” (< *bir+il-e*) örneğinde ise /ri/ hecesi düşmüştür ve şarkılıyan “şarkı ile” örneğinde ortada /y)ın/ hecesi düşmüştür (Dünya Dolsa Şarkılıyan).

{-(i)yo+} (< -*A yoru-r+kişi eki*), *koyuveriyon* < *koy-u* “bağ-fil” *ver-* “tasviri fiil” *-iyo+* “şimdiki zaman eki”+*n* “2. teklik kişi eki” (Irıram mı Senin Adın).

{-*man mı?*} (< -*ma-* “olumsuzluk eki” -ø “sıfır şekilli geniş zaman eki” +*η* “iyelik kökenli 2. tip kişi eki”, “-*mAz mısın?*”) *kırılman mı?* “kırılmaz mısın?”, *sarılmam mı?* “sarılmaz mısın?” (Deli Gönül Ne Gezersin).

{-*n*} (< -(I)η “2. teklik kişi eki”), muzari “geniş ve şimdiki zaman” eki üzerine iyelik kökenli 2. teklik kişi ekinin gelmesi, örnek: *bulan-t-n* “bulanırsın”, olumsuzluk şekli *durulman* “durulmazsın”, *yorulman* “yorulmazsın” (Daima Bulanın, Asla Durulman Kızılırmak).

{-*n-}* (<= -*ş-*), fiilden fiil yapma çatı eklerinin birbirinin yerine kullanılmasına örnekler: *güzellendi* “güzelleşti” (Durum şiiiri), *zorlandı* “zorlaştı” (Geçti Bahar Geldi Yazın).

{-*UdU*} (< -*ul-du+ø*) *durudu* [Malatya’nın Arapgir ağzında *durul* “tortu” şekli isim olarak var.], *farıdı* “yorulup güştten düştü” (Güzel Seni Sormak İçin), -DS’de yok-.

{-*u+n*} (< -(u)r+sun), geniş zaman ekinin asli sesi olan /r/ ünsüzü düşer ve zamir kökenli +*n* < +*sun* < +*sen* kişi eki gelir (İtimat Edersen Benim Sözüme Gel Birlik Kavline).

3. Sonuç

Alan yazınına göre tek olarak Yunan alfabesi ile Türk yazı dili bulunan daha çok *Karamanlidika* diye malum Kapadokya bölgesi Karamanlı Ağzından sonra Anadolu'nun Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçiş merkezi sayılabilecek Sivas ağzının şiirsel yazılı metinleri olarak -şiirlerini başta oğlu olmak üzere yazdırdığı- gönül gözü gören Veysel'in şiirleri de Sivas ağzı olarak ikinci sırada yazı dili olan diyalekt olarak Sivas ağzı sayılabilir.

Yukarıdaki başlıklar altında elde edilen yaklaşık -*eklerdeki örnekler hariç- 129 kelimeye dayanan veriler aşağıdaki gibidir.

Söz dağarcığı değerlendirmesi bakımından durum şudur: Alınma kelime sayısının toplamı 64, Türkçe kökenli kelime sayısı 65 olduğuna göre Veysel'in şiirinde halk söyleyişinde bir denge söz konusudur. Ancak alınma kelimeler kendi arasında değerlendirildiğinde en çok Arapça kelimeler 35 rakamı ile birinci sırada, ikinci sırada 24 alınma kelimeyle Farsça ve farklı Batı dillerinden alınma kelimeler ise 5 rakamıyla yok denecek kadar azdır. 16 tane kelime grubu vardır. Yer adı olarak 11 kelime vardır. Kişi adı olarak kendisi Şatır'ın dışında ise İrıza'ya rastlanır.

Şekil bilgisi bakımından ise eklere bakıldığında 28 ekin farklı biçimde ve söyleyişte olduğu görülür. Şimdiki zaman eki $\{-(/A)r+\}$, Sivas'ın doğu yöresi ağızlarında da aynı şekilde görülür; batı yöresi ağızlarında ise Türkiye Türkçesindeki gibi $\{-yor+/-yo+\}$ biçimindedir. Bu durum istek ekinin kullanımında da vardır. Bu ek birinci Sivas'ın kimi bölgelerinde işlevsel olarak kullanılırken kimi yörelerinde de yerini bugün fonksiyonu istek olan eski emir ekine ter etmiştir (F-am/F-ayım < +Ayım+ø < -AyIn). Ayrıca *müdâna* sözcüğüne yokluk eki +sız, *müşir* sözcüğüne Farsça +ân eki *müşrân* şeklinde gelmiştir.

Ses bilgisi bakımından ise *rayha* sözcüğü hariç #r ünsüzü ile başlayan irahmet, İrıza, irençber, Urum, Uruz, ürüsva, ürüya örneklerinde genel halk dilinde olduğu gibi söz başında dar ünlü türemesi görülmektedir. Türeme ve ses değişimleriyle kelimeler Türkçeleştirilmiştir. Oğuzca özellikler ötümlüleşmeyle, Kıpçakça özellikler ise dudaklılaşmayla -g > v ünsüz değişmesiyle kendini gösterir. Ünsüz yer değiştirmelerinde ve bir örneği olan *-farımak-* aykırılılaşmayla kelimeler tanınmayacak şekilde değişebilirken yalancı eşdeğer kelimeler de görülür.

Hususen Sivas ağzı Kıpçak ve Karluk lehçelerinin diyalektlerinde duyulan özellikli yapıya sahiptir. Çağdaş Kıpçak lehçesi Kazak Türkçesi ağızlarında ve Çağdaş Karluk lehçesi Özbek Türkçesinde Sivas ağızlarında olduğu gibi /k/ ve /g/ yanındaki /ö/ ve /ü/ ünlüleri yarı artlılaşarak *kól* (=köl) "göl", *kóz* (=köz) "göz", *kúç* (=küç) "güç", *mangú* (=mengü) "ebedi" örneklerindeki gibi dil ortasına kaymaktadır (Tekin-Ölmez 1999: 134)

Derleme sözlüğüne katkı olarak DS'de olmayan/bulunmayan 21 örnek kelime tespit edilmiştir. Kısacası Anadolu'da teşekkül eden Oğuz yazı diline kaynaklık eden diyalektlerden biri de Veysel'in de şiirinde görülen Sivas yöresindeki halkın konuşma dili olmalıdır.

Türkçe kökenli kelimelerde ise Altay dil ailesiyle örtüşen ve bazı Çağdaş Türk lehçelerinde karşılığı gösterilen 67 Türkçe kelimedenden yarıya yakın olan 26 örnek kelime irdelenmiştir.

Alan yazınında ise değişik yönleriyle 60 kaynağa atıf yapılarak daha sonra araştırma yapmak isteyenlere kaynak tarama imkânı sağlanmıştır.

Neticede son konserini 15 Ağustos 1971’de Nevşehir ili Hacıbektaş ilçesi Hacıbektaş Veli Anma Töreninde yapan Veysel’in Anadolu bozkırından Avrupa’ya kadar uzan şöhreti onun bir küresel boyutta değer olduğunu gösterir. Macaristan’dan Japonya’ya kadar Altay kültürü Veysel’in halk diline ait Sivas ağzı örneği olan sözcüklerde görülmektedir. UNESCO’nun gündeme taşıdığı Âşık Veysel’in âşıklık geleneği Türk lehçelerine ait örneklerinin yanında diğer Altay dillerine ait kardeş dillere mensup halk ozanlarıyla mukayesesinin ilerdeki aşamalarda yapılması gerekir. İlk Türk şâiri Aprın Çor Tigin’den başlayarak Âşık Veysel Şatıroğlu’na kadar Türk ozanlarının sevgi adı verilebilecek lirik şiirlerinin Kazakistan ve Kore gibi birçok ülkede Altay dil ve kültür birliği şenlikleri yapılması dileğiyle...

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2019). “Türkçe Lehçe Bilgisi Bakımından Sivas Bölgesi Ağızları”. *Her Yönüyle Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Sivas Uluslararası Sempozyumu, Dil ve Edebiyat 4. Cilt*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sivas, 7-14.
- Alkan, E. (2001). *Âşık Veysel'den Nükteler*, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Alkaya, E. ve Yalçın, S. K. (2022). “Türk Dilinde *1 Çokluk Eki”. *Dil Araştırmaları*, 16 (31): 17-24.
- Alparğu, M. (1999). “XV. Yüzyılda Antep’in Tarihine Umumi Bir Bakış”. *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan, Gaziantep*, (Editör: Yusuf Küçükdağ), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları, 83-89.
- Altun, M. F. (2021). *Türkiye’de Sinema-Resim İlişkisi (1950-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ayazlı, Ö. (2019). Sivas Ağzında Eski (Arkaik) Öğeler: Âşık Veysel ve Âşık Talibî Coşkun Örneği. *Sivas Kongresinin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu*, 61-85.
- Başaran, U. (2020). “Âşık Veysel ve Köy Enstitüleri”, *Ihlamur Kültür ve Sanat Dergisi*, 12 (89): 90-92.
- Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarında -R- /-R Türemesi, *IV. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı*, Edirne, 27-29 Ekim 2011: 1-11.
- Ceylan, E.(1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: TDK yayınları.
- Choi, Han-Woo (2019). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzcanın Karşılaştırmalı Ses ve Biçim Bilgisi*, Ankara: TDK yayınları.
- Cin, A.(2011). Arıkuyusu/Kuşak (Gülнар) Ağzı. *MJH Mediterranean Journal of Humanitie*, 1 (2): 21-46.
- Demirci, Ü. Ö. ve Korkmaz, Ş. (haz.) (2008). *Şeyyad Hamza Yûsuf u Zelihâ (Destan-ı Yusuf Aleyhi’s-selam ve haza ahsenü’l-kasasi’l-mübarek)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Dinamo, H. İ. (1974). “Ozan Dolu Anadolu”, *Bütün Yönleriyle Âşık Veysel Yaşamı Sanatı Şiirleri*, (Yay., Hzl., Gülağ Öz), Ayyıldız Yayınları: Ankara, 53-57.
- Diñç, A. (2014). *Türkçenin Kayıp Kelimeleri*, İstanbul: Litera Yayıncılık.

- Dolati, M. (2021). *Halaç Türkçesi (Merkezi İli Ağzı)*, Ankara: TDK yayınları.
- Duymaz, R. (2007). “Âşık Veysel'in Estetiği”, https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/recep_duymaz_asik_veysel_estetik.pdf, ET: 21.03.2023, s. 1-7.
- Dybo, Anna Viladimirovna (2004). Хронология Тюркских Языков и Языковые Контакты Ранних Тюрков “Türk Dillerinin Kronolojisi ve Erken Türklerin Dil Bağlantıları”. Москва: Академия, 766-811.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca El Kitabı*, (Çeviri: Günay Karaağaç, 5. basım), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Elçi, A. C. (1997). *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları.
- Emecen, F. M. (2011). “I. Szelim Szultán és a Keleti Kérdés Fordította: Szigeti Boglárka”. *AETAS*, XXVI, 2011/2 (Szeged 2011), 129-142.
- Ercilasun, A. B. (1973). “-maç/-meç Eki Üzerine”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 83-88.
- Erol, O. (2014). *Genel Klimatoloji*, İstanbul: Çankaya Kitabevi Yayınları.
- Gülensoy, T. ve Buran, A. (1994). *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Güler, A. (1999). Mustafa Kemal Atatürk'ün Soyü. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15 (45), 969-1009.
- Kaplan, A. (2012). Aşıklık Geleneğinde Aşık Veysel. *42nd International Ballad Conference “Symbols in Folk Songs and Ballads”*.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koca, S. *Türk Kültürünün Temelleri: Hunlar, Göktürkler, Uygurlar*, İstanbul: Damla Neşriyat, 1990.
- Koca, A. ve Koca, E. *Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.
- Koraş, H. “maca/-mece Eki Üzerine Bir Deneme”, *TÜBİAR*, X, 2001, 349-358.
- Karadeniz, Y. (2016). “Divân-ı Hikmet'teki Eski Türkçe Unsurlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (47): 89-95.
- Kavallı, S. (2021). “Savcı Sözcüğünün Anlam Ve Kavram Alanı Hakkında Bir Değerlendirme”. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7 (37): 333-340.
- Kaya, E. (2019). “Balbal Sözcüğüne Artsüremli Bir Bakış”. *KSÜSBD*, 17 (1): 168-178.
- Kaya, M. (2017). Âşık Veysel'in Şiirlerinin Söz Dizimi Açısından İncelenmesi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman.
- Keskin, B. (2021). “Eski Uygurcada İkillemelere Katkılar”. *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 31 (Özel Sayı):151-175.

- KTB (2017). *Âşık Veysel Bibliyografyası, I. Bölüm*, Kültür Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara: Milli Kütüphane Başkanlığı.
- Köktürk, Ş. (2015). “Trajediden Hikmet. Çıkaran Bilge: Âşık Veysel”, *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu*, Yer: CÜ Kültür Merkezi, Sâdık Yâr Salonu; 24 Mayıs 2015, Pazar, Saat: 17.15-18.00, program, 12-13.
- Köse, M. (2017). “Toprak Ananın Ölümü Kimyasal Gübre ve Yemin Getirdikleri-Götürdükleri”. *Bizim Ahıska Üç Aylık Kültür Dergisi*, (47): 48-52.
- Kurt, N. “Alevi-Bektaşî Cemlerinde ‘Deste Bağlama’Geleneği ve ‘Bağlama’ Adının Kaynağı”,
- Mert, O. (2019). “Kutadgu Bilig’de Nesneyi Karşıl原因 Kavram İşaretleri İle Eylemler Arasındaki Sentaktik İlişkiyi Sağlayan Dışa Dönük Görevli Dil Öğeler”, *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4 (2): 431-445.
- MKB (2017). *Âşık Veysel Bibliyografyası -II. Bölüm- Makaleler*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 3532, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları: Konu Bibliyografyaları Dizisi: 2017/3.
- Özdemir, A. (2010). *İki Kapılı Bir Handa Âşık Veysel*, İstanbul: Sivas Platformu, 2010.
- Özkan, İ. (2004). *Bir Yemeğin Türkçemizdeki Hikâyesi: Menemen*. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara: TDK yayınları, 2283-2288.
- Öztürk, J. (2017). Dobruca-Köstence Ağzı Zarf-fiilleri ve Anadolu Ağızları Zarf-fiilleri Üzerine Değerlendirmeler. *Anadili Eğitimi Dergisi*, 5 (4): 758-773.
- Korkmaz, Z.(1976). Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – BELLETEN*, 23-24 (1975-1976): 143 – 172.
- Qedimbeyli, M. (2022). *Âşık Veysel’in Yaratıcılığında Estetik Güzellik, Vatancılık ve İşçi Eğitimi*”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (11): 304-311.
- Malov, S. Y. (1952). *Yeniseyskaya pis’mennost’ Tyurkov, teksti i perevodi*. Moskova–Leningrad.
- Rahimi, F. (2019). Abuşka sözlüğündeki yanlışlar üzerine. *TEKE-Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8 (3): 1293-1312.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, (Çevirenler: A. Kazancıgil, L. Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Öz, T. (1944). *Mimar Mehmet Ağa ve Risalei-Mimariye*, İstanbul: Arkitekt Yayınları.
- Schönig, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westoghuischen*. In: *Turkologica*, Bd. 47. Wiesbaden.
- Sevortyan, E. V. (1966). “Kırmısko Tatarskiy Yazık ”. *Yazıkı Narodov SSR:Tyurkskie Yaziki*, tom II, Moskova, 1-6.
- Somsikov, A. I. (2013). “Происхождение слов РОССИЯ и РУССКИЙ (Origin of the words RUSSIA and RUSSIAN) ”, <https://www.academia.edu/>, ET: 26.05.2023, 1-28.
- Şimşek, E. “Yakınma / Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları”. *Milli Folklor Dergisi*, 11 (84): 34-41.

- Taş, P. (2006). Şarkışla ve Yöresi Ağzıları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (Tez Yöneticisi: Suzan Tokatlı), Kayseri.
- Tecer, A. K. (1952). "Hâdiseler Karşısında: Jübilesinde Âşık Veysel Şatıroğlu". *Türk Folklor Araştırmaları*, 2 (35): 546-548. İstanbul: Halkbilgisi Derneği.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri-Giriş*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, Ş. (2015). Türkçedeki Bazı Çekim Eklerinin Tarihi Üzerine Düşünceler ve +leyin Eki Hakkında, İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler, İstanbul: Dergâh Yayınları, (2. baskı): 208-221.
- Ünal, M. T. (2023). "1958'de 'vatan haini' ilan ettiğimiz Âşık Veysel'i bu yıl bütün dünya anacak", *Kocaeli Gazetesi*, Makale Yazısı, 03 Ocak 2023, ET: 24.04.2023, <https://www.kocaeligazetesi.com.tr/makale/13607620/mtanzer-unal>
- Veysel, A. (1995). *Dostlar Beni Hatırlasın*, İstanbul: Özgür Yayınları, 1995.
- Yenen, Y. (2010). Âşık Veysel'in Şiirlerinde İkillemeler, *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 :59-70.
- Yılmaz, E. (2002). Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji Bir Deneme, Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Yoshida, Y. (2009). "Sogdian". *The Iranian Languages*, Gernot Windfuhr (ed.), London & New York: Routledge: 279-335.